

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Факультет гуманітарно-педагогічний**

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри
соціальної роботи та реабілітації
(назва кафедри)

_____ Сопівник І. В.
(підпис) (ПІБ)

« _____ » _____ 2025 р.

БАКАЛАВРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на тему «Соціальна підтримка дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб
в умовах воєнного стану»

Спеціальність 231 Соціальна робота
(код і назва)

Гарант освітньої програми

доктор педагогічних наук, професор
(науковий ступінь та вчене звання)

_____ (підпис)

Осадченко І. І.
(ПІБ)

Керівник бакалаврської кваліфікаційної роботи

кандидат педагогічних наук
(науковий ступінь та вчене звання)

_____ (підпис)

Власенко К.О.
(ПІБ)

Виконав

_____ (підпис)

Шевчук Д.В.
(ПІБ студента)

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Факультет гуманітарно-педагогічний**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

соціальної роботи та реабілітації

(назва кафедри)

Сопівник І. В.

(підпис)

(ПІБ)

« _____ » _____ 2025 р.

**З А В Д А Н Н Я
на виконання бакалаврської кваліфікаційної роботи
студенту**

Спеціальність 231 Соціальна робота
(код і назва)

Тема бакалаврської кваліфікаційної роботи **«Соціальна підтримка дітей із сімей
внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану»**

затверджена наказом ректора НУБіП України від «08» 04 2025 року № 581 «С»

Термін подання завершеної роботи (проекту) на кафедру «20» травня 2025 р.

(рік, місяць, число)

Вихідні дані до бакалаврської кваліфікаційної роботи: *наукові розробки вітчизняних і зарубіжних учених; матеріали періодичних видань; навчальна та довідкова література з теми дослідження.*

Перелік питань, які потрібно розробити:

- 1) З'ясувати зміст та особливості соціальної підтримки дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану
- 2) Дослідити сучасні напрями та технології соціальної підтримки дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб
- 3) Здійснити діагностику стану забезпечення соціальною підтримкою дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану
- 4) Обґрунтувати та впровадити програму соціальної підтримки дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану

Дата видачі завдання «13» вересня 2024 р.

Керівник бакалаврської кваліфікаційної роботи

(підпис)

Власенко К.О.

(прізвище та ініціали)

Завдання прийняв до виконання

(підпис)

Шевчук Д.В.

(прізвище та ініціали студента)

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ ІЗ СІМЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	9
1.1. Поняття «внутрішньо переміщені особи» в науковій літературі.....	9
1.2. Соціальні та психологічні потреби дітей із сімей з внутрішньо переміщених осіб	19
1.3. Роль державних органів у забезпеченні соціальної підтримки дітей із сімей з внутрішньо переміщених осіб	26
<i>Висновки до першого розділу</i>	34
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ ІЗ СІМЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	35
2.1. Сучасні напрями та технології соціальної підтримки дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану.....	35
2.2. Діагностика стану забезпечення соціальною підтримкою дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану.....	42
<i>Висновки до другого розділу</i>	48
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ ІЗ СІМЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	50
3.1. Обґрунтування та впровадження програми соціальної підтримки дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану.....	50
3.2. Аналіз та інтерпретація результатів.....	53
<i>Висновки до третього розділу</i>	58
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	63
ДОДАТКИ	69

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна бакалаврська робота на тему «Соціальна підтримка дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану» має таку структуру: 1) картку кваліфікаційної бакалаврської роботи; 2) титульний аркуш; 3) завдання до виконання кваліфікаційної бакалаврської роботи; 4) реферат; 5) зміст; 6) вступ; 7) основну частину (III розділи); 8) загальні висновки; 9) список використаних джерел; 10) додатки. У роботі подано 5 додатків та 9 таблиць. Список використаних джерел складає 53 позиції. Обсяг бакалаврської кваліфікаційної роботи 57 сторінок.

У першому розділі розглянуто теоретичні аспекти соціальної підтримки дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану. Здійснено аналіз поняття «внутрішньо переміщені особи» в науковій літературі. Розглянуто соціальні та психологічні потреби дітей із сімей з внутрішньо переміщених осіб та з'ясовано роль державних органів у забезпеченні соціальної підтримки дітей із сімей з внутрішньо переміщених осіб.

У другому розділі розглянуто сучасні напрями та технології соціальної підтримки дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану. Здійснено діагностику стану забезпечення соціальною підтримкою дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану.

У третьому розділі обґрунтовано та впроваджено програму соціальної підтримки дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану. Здійснено аналіз та інтерпретацію результатів дослідження.

Ключові слова: соціальна підтримка, внутрішньо переміщені особи, воєнний стан, технології соціальної підтримки, програма соціальної підтримки дітей, соціальні потреби дітей.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВПО – внутрішньо переміщена особа

ГО – громадська організація

ООН – Організація Об'єднаних Націй

УВКБ ООН – Управління Верховного комісара ООН у справах біженців

ПТСР – посттравматичний стресовий розлад

ДСЗ – Державна служба зайнятості

ПФУ – Пенсійний фонд України

МОЗ – Міністерство охорони здоров'я

НСЗУ – Національна служба здоров'я України

ОВА/РДА – обласна/районна державна адміністрація

ОМС – орган місцевого самоврядування

УПСЗН – Управління праці та соціального захисту населення

ЕГ – експериментальна група

КГ – контрольна група

ВСТУП

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну, що розпочалося 24 лютого 2022 року, спричинило безпрецедентну за масштабами гуманітарну кризу та вимушене внутрішнє переміщення мільйонів українців. Станом на початок 2025 року кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні сягала близько 3,7 мільйона, серед яких значну частку, понад 700 тисяч, становили діти. Тривалий характер переміщення, який для багатьох родин перевищує два роки, перетворив цю проблему з короткострокової кризи на довготривалий соціальний виклик.

Діти є однією з найбільш вразливих груп населення, що зазнають руйнівного впливу війни та переміщення. Вони переживають втрату дому, звичного середовища, розлуку з рідними та друзями, часто стають свідками або жертвами насильства, що глибоко травмує їхню психіку. Умови воєнного стану, а саме постійні безпекові загрози, руйнування інфраструктури, обмеженість ресурсів додатково ускладнюють ситуацію, впливаючи як на потреби дітей, так і на можливості надання їм підтримки.

У цих умовах надзвичайної ваги набуває ефективна система соціальної підтримки дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб. Від її дієвості залежить не лише задоволення базових потреб дитини тут і зараз, але й її психосоціальне відновлення, адаптація, успішна інтеграція в приймаючих громадах та її майбутній розвиток як особистості та члена суспільства. Організація такої підтримки є складним процесом, що вимагає скоординованих зусиль державних органів на всіх рівнях, міжнародних гуманітарних організацій та активного громадянського суспільства.

Незважаючи на значні зусилля, існуюча система підтримки має численні виклики, а потреби дітей залишаються значними і часто незадоволеними. Це зумовлює актуальність наукового дослідження даної проблеми: необхідність глибокого аналізу специфічних потреб дітей внутрішньо переміщених осіб в умовах тривалого воєнного стану, оцінки реального стану та ефективності існуючих механізмів підтримки, виявлення прогалин та бар'єрів. Особливої

уваги потребує вивчення та розробка інноваційних підходів, зокрема використання онлайн-технологій, які стали важливим інструментом надання допомоги в умовах обмеженого доступу до очних послуг. Все це визначає актуальність дослідження.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність програми соціальної підтримки дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження**:

1) З'ясувати зміст та особливості соціальної підтримки дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану.

2) Дослідити сучасні напрями та технології соціальної підтримки дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану.

3) Здійснити діагностику стану забезпечення соціальною підтримкою дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану.

4) Обґрунтувати та впровадити програму соціальної підтримки дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану.

Об'єкт дослідження – соціальна підтримка дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану в Україні.

Предмет дослідження – програма соціальної підтримки дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану.

Методи дослідження:

- теоретичні: аналіз наукової літератури з соціальної роботи, психології, соціології; аналіз нормативно-правових актів України та міжнародних документів; узагальнення, систематизація та порівняння даних.

- емпіричні: анкетування (для діагностики потреб і стану підтримки та для оцінки ефективності програми); педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний та контрольний з використанням контрольної та експериментальної груп, пре-тесту та пост-тесту).

- математично-статистичні: кількісний аналіз даних анкетування (розрахунок частот, відсотків, середніх значень); порівняльний аналіз

показників до та після експерименту з використанням t-критерію Стьюдента; якісний аналіз даних (контент-аналіз відповідей на відкриті запитання анкет).

Наукова новизна одержаних результатів: уточнено специфіку соціальних потреб дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб в умовах тривалого воєнного стану та вимушеного переміщення в Україні, зокрема виявлено пріоритетність потреб у психологічній підтримці, стабільному житті та якійсній освіті; здійснено комплексний аналіз сучасного стану системи соціальної підтримки дітей внутрішньо переміщених осіб в Україні в період 2022-2025 років, виявлено ключові напрями, технології (включаючи онлайн-інструменти), суб'єктів (державні органи, міжнародні організації, громадські організації) та системні виклики (координація, фінансування, регіональна нерівність, цифровий розрив).

Практичне значення одержаних результатів. Результати проведеної діагностики потреб та стану забезпечення соціальною підтримкою можуть бути використані державними органами соціального захисту, службами у справах дітей, міжнародними та громадськими організаціями при плануванні та реалізації заходів підтримки дітей та сімей внутрішньо переміщених осіб. Розроблена та апробована програма соціальної підтримки може бути впроваджена в практику роботи центрів соціальних служб, закладів освіти, громадських організацій, що працюють з дітьми внутрішньо переміщених осіб.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (53 найменування) та додатків (5 додатків). Основний зміст роботи викладено на 57 сторінках. У роботі міститься 9 таблиць.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ ІЗ СІМЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

1.1. Поняття «внутрішньо переміщені особи» в науковій літературі

Поняття «внутрішньо переміщена особа» є відносно новим у міжнародному дискурсі, активно увійшовши в обіг з початку 1990-х років [1]. Хоча масові переміщення населення всередині країн відбувалися й раніше, зокрема під час Другої світової війни та в період деколонізації, саме наприкінці ХХ століття міжнародна спільнота звернула увагу на специфічне становище осіб, які були змушені покинути свої домівки, але не перетнули міжнародно визнаний державний кордон [2]. Виникнення цього терміна було зумовлене необхідністю заповнити прогалину в міжнародному праві та гуманітарній діяльності, оскільки ці люди не підпадали під визначення біженців згідно з Конвенцією 1951 року і, відповідно, не мали чітко визначеного міжнародного правового статусу та механізмів захисту.

Спочатку внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) часто описували як осіб, які були б біженцями, якби перетнули кордон своєї країни. Однак поступово стало зрозуміло, що їхня ситуація потребує окремого концептуального осмислення та розробки специфічних підходів до захисту. Важливу роль у цьому процесі відіграли Організація Об'єднаних Націй та її спеціалізовані установи, а також діяльність Представника Генерального секретаря ООН з питань прав людини внутрішньо переміщених осіб, зокрема Френсіса Денга, який доклав значних зусиль для розробки нормативної бази [3].

Головним документом, що сформулював загальновизнане робоче визначення внутрішньо переміщених осіб, стали Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення, представлені у 1998 році. Згідно з цими Принципами, внутрішньо переміщені особи – це особи або групи осіб, які були змушені або зобов'язані покинути чи залишити свої будинки або місця

постійного проживання, зокрема, в результаті або з метою уникнення наслідків збройного конфлікту, ситуацій загального насильства, порушень прав людини або стихійних чи спричинених діяльністю людини лих, і які не перетинали міжнародно визнаного державного кордону [4].

Це визначення дозволяє виділити головні ознаки внутрішньо переміщених осіб:

1. Примусовий характер переміщення. Особи були змушені або зобов'язані покинути свої домівки. Це відрізняє їх від добровільних мігрантів.
2. Переміщення всередині країни. Особи залишаються в межах кордонів своєї держави, не перетинаючи міжнародний кордон.
3. Різноманітність причин. Принципи охоплюють різноманітні причини переміщення, включаючи збройні конфлікти, загальне насильство, порушення прав людини, а також стихійні та техногенні лиха.

Керівні принципи надають описову ідентифікацію категорії осіб, чії потреби вони покликані задовольнити, а не створюють новий формальний юридичний статус у міжнародному праві, на відміну від терміна «біженець». Самі Принципи не є юридично обов'язковим документом (договором), а радше компіляцією та роз'ясненням норм міжнародного права у сфері прав людини та міжнародного гуманітарного права, які вже існують і застосовуються до ВПО [5].

Україна, зіткнувшись із масовим внутрішнім переміщенням з 2014 року, розробила власне законодавче визначення внутрішньо переміщених осіб. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» № 1706-VII від 20 жовтня 2014 року визначає внутрішньо переміщену особу як громадянина України, іноземця або особу без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини або надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [1].

Аналіз українського визначення показує такі ознаки внутрішньо переміщених осіб, як:

1. Суб'єктний склад, який охоплює не лише громадян України, але й іноземців та осіб без громадянства, які законно та постійно проживають в Україні (після внесення змін до Закону).

2. Характер переміщення, що включає як примусове залишення місця проживання, так і самостійне покидання з метою уникнення негативних наслідків.

3. Причини переміщення, які чітко пов'язані зі збройним конфліктом, тимчасовою окупацією, проявами насильства, порушеннями прав людини та надзвичайними ситуаціями.

Порівняння визначення з Керівних принципів ООН та українського законодавчого визначення виявляє як спільні риси (примусовий характер переміщення, перебування в межах країни), так і певні відмінності. Українське законодавство, надаючи формальний правовий статус ВПО на національному рівні, конкретизує суб'єктний склад та причини, актуальні для українського контексту.

Наукова література пропонує різні підходи до концептуалізації внутрішньо переміщених осіб, доповнюючи юридичні визначення. Деякі дослідники акцентують увагу на причинах переміщення, перераховуючи їх у своїх дефініціях. Інші зосереджуються на політико-правовій належності особи до держави, в якій вона отримує статус внутрішньо переміщених осіб. Третій підхід розглядає ВПО як специфічну цільову групу державної міграційної політики, що характеризується особливими потребами та індивідуальними характеристиками, сформованими під впливом зовнішніх чинників. Окремі визначення підкреслюють, що ВПО, покинувши місце проживання, залишаються в країні свого громадянства і можуть користуватися її захистом. Існують і більш ширші трактування, які включають політичні, соціальні, економічні чи екологічні обставини як причини переміщення [6; 7].

Незважаючи на різноманіття підходів, два критерії залишаються незмінними та визначальними для феномену внутрішньо переміщених осіб – це вимушений характер переміщення та здійснення міграції в межах національних кордонів.

Еволюція від використання терміну «внутрішньо переміщені особи» переважно для опису групи осіб, що опинилися поза міжнародною системою захисту біженців, до закріплення цього поняття в національних законодавствах, як це відбулося в Україні, свідчить про зростаюче визнання відповідальності держав за захист своїх громадян (та інших законних мешканців), переміщених всередині країни. Якщо спочатку внутрішньо переміщені особи ідентифікувалися через те, ким вони не були (біженцями, що не перетнули кордон), а Керівні принципи запропонували рамку на основі існуючого права без створення нового міжнародного статусу [8], то національні закони, подібні до українського, створили конкретну національну правову категорію з певними правами та обов'язками.

Водночас, порівняння переліку причин переміщення у Керівних принципах (конфлікти, насильство, порушення прав людини, стихійні та техногенні лиха) з дещо вужчим фокусом деяких національних законодавств, принаймні на початкових етапах (наприклад, акцент українського закону на конфлікті, окупації, насильстві), порушує питання щодо обсягу захисту осіб, переміщених з інших причин. Наприклад, особи, переміщені внаслідок реалізації великих інфраструктурних проектів або через повільні екологічні катастрофи (як опустелювання чи підняття рівня моря), можуть зіткнутися з труднощами при отриманні статусу внутрішньо переміщених осіб та відповідної допомоги в рамках національних систем, якщо законодавство чітко не охоплює ці причини [1, с. 9].

Фундаментальна відмінність між внутрішньо переміщеними особами та біженцями полягає в географічній ознаці їхнього переміщення. Біженці, згідно з визначенням Конвенції про статус біженців 1951 року, – це особи, які через обґрунтовані побоювання переслідувань за певними ознаками (раса, релігія,

громадянство, належність до соціальної групи, політичні погляди) перебувають за межами країни своєї громадянської належності [10]. Головною умовою для отримання статусу біженця є перетин міжнародного кордону. Натомість, внутрішньо переміщені особи, хоча й могли покинути свої домівки з подібних причин (конфлікт, насильство, переслідування), залишаються в межах кордонів своєї країни громадянства або постійного проживання.

Правовий статус біженців та ВПО регулюється різними нормативно-правовими інструментами.

Статус та права «біженця» головним чином визначаються Конвенцією про статус біженців 1951 року та Протоколом до неї 1967 року. Ці міжнародні договори встановлюють конкретні права та обов'язки біженців у приймаючій країні та передбачають міжнародний нагляд, зокрема з боку Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН). Біженці мають право на міжнародний захист, оскільки їхня власна держава не може або не бажає їх захищати [11].

На відміну від біженців, для внутрішньо переміщених осіб не існує єдиного універсального міжнародного договору, який би визначав їхній статус. Їхній захист ґрунтується на комплексі норм, що складається з національного законодавства, міжнародного права та гуманітарного права людини, керівними принципами ООН з питань внутрішнього переміщення, а також регіональними інструментами.

Відповідальність за захист біженців та внутрішньо переміщених осіб покладається також на різних суб'єктів.

- Біженці – приймаюча держава несе зобов'язання відповідно до Конвенції 1951 року. УВКБ ООН відіграє ключову роль у моніторингу дотримання прав біженців та наданні допомоги. Центральним принципом є *non-refoulement* – заборона вислання або повернення біженця в країну, де його життя чи свободі загрожує небезпека.

- Внутрішньо переміщені особи – основна відповідальність за забезпечення захисту та допомоги ВПО лежить на уряді їхньої власної країни

[12]. ВПО залишаються під юрисдикцією своєї держави та мають право на захист з її боку. Міжнародні організації та гуманітарні агенції відіграють допоміжну роль, зазвичай на запрошення або за згодою національного уряду, доповнюючи його зусилля.

Хоча обидві групи є вразливими та потребують захисту, їхні конкретні юридичні права та обов'язки відрізняються через різні правові режими. Біженці набувають певних прав у приймаючій країні згідно з Конвенцією 1951 року (право на працю, освіту, соціальне забезпечення тощо). ВПО, зі свого боку, зберігають усі права та обов'язки громадян (або осіб, які постійно проживають на законних підставах) своєї країни. Однак сам факт переміщення створює перешкоди для реалізації цих прав. Тому національне законодавство, як, наприклад, в Україні, часто передбачає спеціальні заходи для забезпечення доступу ВПО до їхніх прав, таких як право голосу, отримання документів, доступ до соціальних послуг, освіти, медичної допомоги та захист майнових прав [13].

Залежність внутрішньо переміщених осіб від власного уряду для отримання захисту створює фундаментальний парадокс у ситуаціях, коли саме держава є стороною конфлікту, що спричинив переміщення, або коли вона нездатна чи не бажає надавати адекватний захист. На відміну від біженців, які можуть шукати міжнародного захисту від своєї держави, ВПО юридично залишаються під її юрисдикцією. Це створює потенційну «прогалину в захисті» (protection gap), коли визначений захисник є неефективним або навіть джерелом загрози. Практична реалізація прав ВПО в таких умовах значною мірою залежить від спроможності та політичної волі уряду, що може посилювати залежність від гуманітарних організацій.

Крім того, статус Керівних принципів ООН як «м'якого права», хоча й забезпечує всеосяжну рамку, означає, що їхня ефективність повністю залежить від добровільного прийняття та імплементації державами. Це може призводити до значно більш нерівномірного рівня захисту ВПО у світі порівняно із захистом біженців, який ґрунтується на юридично обов'язковій Конвенції 1951

року для держав-учасниць. Якщо Конвенція накладає чіткі юридичні зобов'язання, то застосування Принципів залежить від політичного контексту та ступеня їх інтеграції в національне законодавство, що потенційно веде до більшої варіативності в стандартах захисту ВПО між різними країнами.

Українське законодавство, зокрема Закон «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (№ 1706-VII) та пов'язані з ним нормативно-правові акти, встановлює низку конкретних прав та гарантій для ВПО [14]. Їм прямо забороняється дискримінація осіб при здійсненні ними будь-яких прав і свобод на підставі того, що вони є внутрішньо переміщеними особами. Цей принцип відповідає міжнародним стандартам. Внутрішньо переміщені особи мають право на отримання соціальних виплат, пенсій, а також щомісячної адресної допомоги для покриття витрат на проживання, у тому числі на оплату житлово-комунальних послуг. Для отримання цих виплат необхідна реєстрація як ВПО.

Також їм передбачаються механізми надання тимчасового житла, а також розглядаються питання компенсації за зруйноване майно та програми пільгового кредитування, хоча реалізація цих програм стикається з викликами. Гарантується сприяння у працевлаштуванні, доступ до освіти. Діти з числа ВПО у певних навчальних закладах забезпечуються безкоштовним харчуванням. Внутрішньо переміщеним особам забезпечується доступ до медичної допомоги. ВПО мають право на безоплатну вторинну правничу допомогу (захист, представництво інтересів у судах та інших органах, складання документів); реалізують своє право голосу на виборах Президента України, народних депутатів України, місцевих виборах та референдумах у порядку, встановленому законом. За певних умов, пов'язаних з тимчасовою окупацією, ВПО можуть звільнитися від обов'язку погашення кредитів або сплати відсотків за ними. Існують процедури отримання довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, яка є головним документом для доступу до багатьох прав та послуг.

ВПО користуються тими ж правами і свободами, що й інші громадяни України, які постійно проживають на її території, відповідно до Конституції, законів та міжнародних договорів України. Спеціальне законодавство про ВПО спрямоване на подолання перешкод у реалізації цих прав, що виникають через вимушене переміщення.

Вимушене переміщення спричиняє низку серйозних соціальних проблем для ВПО та створює значні перешкоди для їхньої інтеграції в приймаючих громадах.

Забезпечення належним, доступним та довгостроковим житлом залишається однією з найгостріших проблем. Багато ВПО змушені покладатися на тимчасові прихистки, колективні центри, проживання у родичів або знайомих. Оренда житла на ринкових умовах часто є фінансово недоступною, а державні програми забезпечення житлом не завжди можуть задовольнити величезний попит. Проблема може набувати затяжного характеру, особливо в умовах урбанізації переміщення.

Внутрішньо переміщені особи часто стикаються з труднощами у пошуку роботи, що відповідає їхній кваліфікації. Це може бути пов'язано з втратою документів, необхідністю перекваліфікації, обмеженою кількістю робочих місць у приймаючих громадах, можливою дискримінацією з боку роботодавців або просто розривом професійних зв'язків. Незважаючи на законодавчі гарантії, внутрішньо переміщені особи можуть мати труднощі з фактичним доступом до медичних, освітніх, соціальних та адміністративних послуг через бюрократичні перепони, брак інформації, перевантаженість систем у приймаючих громадах або віддаленість від центрів надання послуг.

Процес інтеграції в нових громадах також є складним. ВПО втрачають звичні соціальні мережі та підтримку. Можуть виникати соціальна напруга та непорозуміння з місцевим населенням, особливо якщо ресурси громади обмежені. Відновлення засобів до існування та побудова нового життя вимагають значного часу та зусиль.

Пристосування до нового середовища, іншого соціального та культурного оточення може бути складним процесом, що супроводжується почуттям втрати, сумом, труднощами у встановленні нових соціальних контактів. Важливо розуміти, що внутрішньо переміщені особи не є однорідною групою. Певні категорії осіб стикаються з підвищеними ризиками та мають специфічні потреби під час переміщення. Наприклад, жінки та діти становлять переважну більшість внутрішньо переміщених осіб. Жінки та дівчата особливо вразливі до сексуального та гендерно зумовленого насильства, торгівлі людьми, експлуатації. Діти, особливо ті, що розлучені з сім'ями або без супроводу, стикаються з ризиками насильства, вербування до збройних формувань, відсутності доступу до освіти та належного догляду. Люди похилого віку, особи з інвалідністю, особи з хронічними захворюваннями, представники етнічних, релігійних чи мовних меншин можуть мати додаткові труднощі в доступі до допомоги, інформації та послуг, а також зазнавати посиленої дискримінації.

Соціальні виклики, такі як проблеми з житлом та працевлаштуванням, і психологічні наслідки, як-от травма та стрес, тісно пов'язані між собою. Відсутність стабільного житла та роботи посилює психологічний дистрес, тоді як психологічні проблеми можуть перешкоджати здатності людини шукати роботу, орендувати житло та соціально інтегруватися. Це створює замкнене коло вразливості, вирватися з якого самотужки вкрай складно. Тому ефективна підтримка ВПО вимагає комплексного, холістичного підходу, який одночасно враховує як матеріальні потреби (житло, робота, базові послуги), так і психосоціальні (психологічна допомога, підтримка спільноти, відновлення соціальних зв'язків).

Крім того, поняття «вразливості» серед внутрішньо переміщених осіб не є універсальним, воно має інтерсекційний характер. Хоча всі внутрішньо переміщені особи стикаються з труднощами, такі фактори, як стать, вік, стан здоров'я, інвалідність, етнічна приналежність чи попередній соціально-економічний статус, можуть взаємодіяти та посилювати ризики, створюючи

унікальні потреби. Наприклад, жінка з інвалідністю, яка є ВПО, може стикатися з потрійною дискримінацією. Це означає, що уніфікований підхід до надання допомоги ВПО є недостатнім. Програми захисту та підтримки повинні враховувати ці пересічні фактори та розробляти цільові стратегії для ефективного реагування на різноманітні ризики та потреби всередині спільноти ВПО (наприклад, спеціальна підтримка для одиноких матерів, доступні послуги для осіб з інвалідністю, культурно чутлива допомога для представників меншин).

Україна є однією з країн, що найсильніше постраждали від внутрішнього переміщення внаслідок конфлікту. Її досвід у розробці спеціального законодавства для внутрішньо переміщених осіб є важливим, хоча й інші країни, такі як Колумбія чи Грузія, також мають відповідні закони [16]. На африканському континенті було прийнято юридично обов'язкову Кампальську конвенцію, що є унікальним регіональним інструментом. Виклики, з якими стикається Україна – величезний масштаб переміщення, триваючий збройний конфлікт, руйнування інфраструктури, проблеми з доступом до окупованих територій, необхідність забезпечення довгострокових рішень – є подібними до тих, що існують в інших гарячих точках світу, де конфлікти та стихійні лиха спричиняють масові внутрішні переміщення.

Хоча Україна продемонструвала свою прихильність міжнародним стандартам шляхом ухвалення спеціального законодавства про ВПО, яке значною мірою відображає Керівні принципи, триваюча війна та її масштаби неминуче створюють величезний тиск на спроможність держави повною мірою імплементувати ці стандарти. Особливо це стосується забезпечення довгострокових рішень, таких як стале житло, повна інтеграція та реституція майна. Руйнування інфраструктури, мінування територій, триваючі бойові дії та окупація ускладнюють безпечне повернення, відновлення житла та економічної діяльності, а також виснажують державні ресурси, необхідні для надання допомоги та відбудови.

1.2. Соціальні та психологічні потреби дітей із сімей з внутрішньо переміщених осіб

Вимушене переміщення саме по собі є глибоко травматичною подією для дитини, що супроводжується численними втратами: втратою дому як символу безпеки, звичного соціального оточення, щоденної рутини, а головне – відчуття стабільності та захищеності. До цього додається прямиий вплив війни – досвід перебування під обстрілами, бомбардуваннями, спостереження за сценами насильства, смертю чи пораненням близьких, життя в окупації [18; 19].

Дитяча психіка, що перебуває в процесі формування, є особливо вразливою до впливу такого екстремального стресу та травматичних подій. Недостатньо сформовані механізми психологічного захисту та копінг-стратегії роблять дітей беззахисними перед руйнівним впливом війни. Пережитий травматичний досвід може порушувати нормальний хід психологічного розвитку, негативно впливаючи на формування базової довіри до світу, стосунків з оточуючими, самооцінки, когнітивних функцій (пам'яті, уваги, мислення) та особистості в цілому. Важливим фактором, що модулює психологічні наслідки для дитини, є психоемоційний стан батьків або опікунів. Діти емоційно залежні від значущих дорослих, і ризик розвитку психічних розладів, зокрема посттравматичного стресового розладу (ПТСР), у дитини значно вищий, якщо її близькі також постраждали та переживають психологічні труднощі. Підтримка батьків є головним ресурсом для дитини, проте самі батьки-ВПО часто перебувають у стані стресу, тривоги та мають власні психологічні проблеми, що ускладнює їхню здатність забезпечувати дитині необхідну емоційну підтримку [20, с. 29].

Наукові дослідження свідчать про значну поширеність розладів психічного здоров'я серед осіб, які пережили війну та вимушене переміщення, зокрема серед дітей.

ПТСР визначається як відстрочена або затяжна реакція на стресову подію винятково загрозливого чи катастрофічного характеру. Головні симптоми включають повторне переживання травми, уникнення, негативні зміни в

когніціях та настрої, зміни в збудливості та реактивності. Оцінки поширеності посттравматичного стресового розладу варіюються, але вказують на серйозність проблеми. Близько третини дорослих біженців можуть відповідати діагностичним критеріям ПТСР. Мета-аналіз досліджень дітей та підлітків-біженців виявив поширеність посттравматичного стресового розладу на рівні 22,7%. Важливо, що такий розлад часто супроводжується іншими розладами, такими як депресія та тривога. Дослідження вказують, що значна частина осіб (до 43% тих, хто має хоча б один розлад) страждають від коморбідності, тобто наявності двох або більше розладів одночасно, а близько 21% можуть мати симптоми всіх трьох – ПТСР, депресії та тривоги [21; 22].

Тривожні розлади та депресія є одними з найпоширеніших психологічних наслідків війни та переміщення, часто виникаючи разом з ПТСР або незалежно від нього. Тривога проявляється надмірним та неконтрольованим занепокоєнням, внутрішньою напругою, дратівливістю, труднощами з концентрацією уваги, порушеннями сну. Дослідження серед ВПО в Україні виявили високий рівень тривожності. Мета-аналіз серед дітей-біженців показав поширеність тривожних розладів на рівні 15,8% [21].

Депресія характеризується стійким пригніченим настроєм, втратою інтересу або задоволення від діяльності (ангедонія), змінами апетиту та ваги, порушеннями сну (безсоння або гіперсомнія), втомою або втратою енергії, почуттям нікчемності або надмірної провини, труднощами з мисленням та концентрацією, думками про смерть або самогубство. Дослідження серед 2100 ВПО в Україні виявило симптоми депресії у значної частини опитаних, причому показники були вищими серед осіб, які не готові повертатися додому. Поширеність депресії серед дітей-біженців, за даними мета-аналізу, становить 13,8% [23].

Окрім діагностованих розладів, діти-ВПО часто демонструють інші психологічні та поведінкові зміни, такі як агресія та екстерналізована поведінка, соціальна ізоляція та інтерналізована поведінка, порушення сну,

проблеми з концентрацією уваги та навчанням, регресивна поведінка, емоційна загальмованість або «оніміння», страхи та підвищена настороженість.

Масштабні дослідження в Україні вказують на тривожну картину: 75% дітей віком до 18 років зазнали психічної травматизації внаслідок війни. Ця вражаюча цифра свідчить про потенційну кризу у сфері дитячого психічного здоров'я. Однак, парадоксально, дослідження серед батьків-ВПО показують, що значна частина з них (близько 80%) вважає, що не потребує психологічної допомоги, і лише невеликий відсоток (5%) її отримує, навіть якщо визнає потребу (20%). При цьому 37% батьків вважають, що їхній дитині потрібна допомога психолога [20, 21].

Діти внутрішньо переміщених осіб переживають не лише травму, пов'язану з насильством чи небезпекою, але й глибоке горе через численні втрати. Вони втрачають свій дім, знайоме оточення, друзів, іноді домашніх улюбленців, улюблені іграшки та речі, звичний спосіб життя, відчуття стабільності та передбачуваності. Ці втрати є значущими для дитини будь-якого віку і можуть суттєво впливати на її емоційний стан та поведінку.

Крім того, вимушене переміщення може серйозно порушити процес формування ідентичності дитини та підлітка. Втрата зв'язку з рідним місцем, спільнотою, культурним середовищем ставить під сумнів відчуття приналежності. Питання «Хто я?», «Звідки я?», «Де мій дім?» стають особливо актуальними. У підлітковому віці, коли питання ідентичності є основним, ці виклики можуть призводити до кризи ідентичності, відчуття розгубленості та невпевненості у майбутньому. У деяких випадках, особливо при комплексній травматизації, можуть формуватися стійкі негативні уявлення про себе, почуття провини, сорому або нікчемності.

Соціальна адаптація визначається як процес пристосування індивіда до умов нового соціального середовища, його норм, цінностей та правил взаємодії. Це не пасивне прийняття обставин, а активний, двосторонній процес, що включає як зусилля самої дитини, так і реакцію та готовність приймаючого середовища – школи, громади, однолітків. Для дітей-ВПО цей процес є

особливо складним, оскільки вимагає одночасного пристосування до незнайомого фізичного оточення, нових соціальних структур (школа, гуртки), а іноді й до відмінностей у культурному чи мовному середовищі [24].

Успішність адаптації залежить від багатьох факторів: віку дитини (молодші діти можуть швидше адаптуватися на початковому етапі, але для підлітків процес часто є боліснішим через більшу усвідомленість втрат та важливість соціальних зв'язків), її індивідуальних психологічних особливостей (стійкість, комунікабельність), наявності підтримки з боку сім'ї, а також від характеристик приймаючої громади – рівня її відкритості, толерантності та наявності ресурсів для підтримки новоприбулих. Процес адаптації може призводити до різних результатів: від успішного включення в нове середовище до дезадаптації, що проявляється у психологічному дистресі, поведінкових проблемах, труднощах у навчанні та соціальній ізоляції. Серед специфічних труднощів адаптації у дітей-ВПО відзначають проблеми в навчанні, невротичні реакції (наприклад, тривожність, порушення сну та апетиту), ускладнення у встановленні контактів з місцевими жителями, недостатнє знання місцевих норм і правил, низьку соціальну активність, особливо у підлітків.

Школа відіграє основну роль у соціалізації та інтеграції дітей-ВПО, будучи основним середовищем для навчання, спілкування з однолітками та засвоєння соціальних норм. Однак інтеграція в нову школу часто пов'язана з серйозними викликами. Сім'ї можуть стикатися з труднощами при влаштуванні дитини до школи чи дитячого садка через брак вільних місць у закладах освіти приймаючих громад, особливо в умовах масового переміщення, а також через бюрократичні перепони чи відсутність необхідних документів. Дітям доводиться пристосовуватися до нової навчальної програми, інших вимог та методів викладання. Мовний бар'єр може стати суттєвою перешкодою, особливо для дітей, які переїхали з регіонів з переважно російськомовним середовищем до україномовних регіонів. Навчальні втрати, спричинені перервами в освіті через бойові дії та переїзд, також ускладнюють процес.

Встановлення стосунків з новими вчителями та однокласниками може бути складним. Діти-ВПО можуть почуватися «чужими», ізольованими або стикатися з нерозумінням чи навіть ворожим ставленням та булінгом з боку місцевих учнів.

Інтеграція є глибшим процесом, ніж адаптація, і передбачає не лише пристосування, але й активну участь у житті приймаючої громади та відчуття приналежності до неї. Успішна інтеграція дітей внутрішньо переміщених осіб залежить від багатьох чинників, але стикається з низкою перешкод [25].

Переїзд означає розрив звичних соціальних зв'язків – з друзями, родичами, сусідами, вчителями, що позбавляє дитину та її сім'ю важливої емоційної та практичної підтримки. Дітям та їхнім батькам буває складно налагодити нові соціальні контакти в незнайомому середовищі. Це може бути пов'язано як з психологічними наслідками травми (замкнутість, недовіра), так і з об'єктивними обставинами (брак часу у батьків, відсутність спільних просторів для спілкування).

Негативні стереотипи, упередження або навіть відкрита дискримінація з боку місцевого населення можуть стати серйозною перешкодою для інтеграції. Причини такого ставлення можуть бути різними: від мовних чи культурних відмінностей до економічних побоювань щодо конкуренції за ресурси чи робочі місця.

Часто у місцях компактного проживання ВПО або в приймаючих громадах бракує безпечних та доступних місць для дитячого дозвілля, спорту, творчості, що обмежує можливості для неформального спілкування та інтеграції.

Спілкування та взаємодія з однолітками є ще одним надзвичайно важливим фактором для соціального та емоційного розвитку дитини. Вимушене переміщення руйнує існуючі дружні зв'язки, що є болісною втратою для дітей [26].

Проблеми у стосунках з однолітками та загальні труднощі соціалізації є одними з найбільших викликів для дітей-ВПО, на які вказують наукові дослідження та практичні спостереження. Труднощі в освітній інтеграції та

проблеми у стосунках з однолітками часто взаємно підсилюють одна одну: невдачі в школі можуть призводити до соціальної ізоляції, а відсутність друзів та підтримки з боку однолітків ускладнює адаптацію до шкільного життя, створюючи замкнене коло негативних впливів на загальне благополуччя дитини.

Хоча українське законодавство гарантує право на освіту для всіх дітей, включаючи ВПО, та передбачає механізми для спрощеного доступу, зокрема для дітей з тимчасово окупованих територій, реалізація цього права пов'язана з численними труднощами [27].

Як зазначалося раніше, фізична доступність освіти може бути обмежена через брак місць у школах та дитячих садках приймаючих громад. Бюрократичні процедури та вимога надання документів, які могли бути втрачені під час евакуації, також створюють бар'єри. Вимушений перехід на дистанційне навчання для багатьох дітей внутрішньо переміщених осіб часто означає зниження якості освіти. Перебої з електропостачанням та доступом до Інтернету, особливо в умовах обстрілів інфраструктури, відсутність належних умов для навчання вдома, брак живого спілкування з вчителями та однокласниками – все це негативно впливає на засвоєння знань та мотивацію. Загалом, значна частина опитаних вважає, що якість освіти погіршилася.

Школи в приймаючих громадах можуть бути перевантажені та не мати достатніх ресурсів – кваліфікованих педагогів, психологів, асистентів вчителя, навчальних матеріалів, обладнання, а також приміщень – для забезпечення індивідуальних потреб дітей-ВПО, особливо дітей з особливими освітніми потребами.

Законодавство також гарантує внутрішньо переміщеним особам право на безоплатну медичну допомогу в рамках Програми медичних гарантій у будь-якому закладі охорони здоров'я за місцем фактичного перебування, часто без необхідності переукладання декларації з сімейним лікарем для отримання первинної допомоги [28]. Однак на практиці доступ до медичних послуг може

бути ускладнений через фізичну недоступність, фінансові бар'єри, брак інформації, бюрократичні перепони та специфічні потреби.

Як зазначалося вище, потреба в психологічній допомозі серед дітей-ВПО є надзвичайно високою. Проте доступ до кваліфікованої підтримки залишається серйозною проблемою. Взаємозв'язок між доступом до послуг та психологічним станом є очевидним. Неможливість отримати своєчасну медичну чи психологічну допомогу може поглиблювати стрес та погіршувати стан здоров'я дитини. Водночас психологічні проблеми, такі як апатія чи тривога, можуть заважати дитині ефективно навчатися, а батькам – активно шукати необхідну допомогу.

Окрім того, досвід вимушеного переміщення для дітей обтяжується низкою специфічних стресових факторів, які діють кумулятивно та взаємопов'язано, поглиблюючи психологічні та соціальні труднощі (Таблиця 1.1).

Таблиця 1.1.

Головні стресори, специфічні для досвіду дітей-ВПО в Україні

Категорія стресору	Специфічні прояви	Документований вплив
Втрата та нестабільність	Втрата дому; Проживання в тимчасовому/неадекватному житлі; Руйнування рутини та передбачуваності.	Глибока травма, тривога, невпевненість, горе.
Розлука	Розлука з батьками, родичами, друзями; Руйнування мереж підтримки.	Горе, самотність, тривога, погіршення психологічного стану.
Невизначеність	Невідомість щодо тривалості переміщення, можливості повернення, майбутніх умов життя, воз'єднання сім'ї.	Хронічний стрес, тривога, неможливість планувати, відчуття безпорадності.
Пережита травма/насильство	Досвід обстрілів, бомбардувань, окупації; Спостереження за насильством, смертю, пораненнями; Тригери та спогади.	ПТСР, тривога, страхи, депресія, поведінкові проблеми.
Соціально-економічні	Втрата батьками роботи/доходу; Бідність, залежність від допомоги;	Стрес у батьків, напруга в сім'ї, обмеження

труднощі	Обмежений доступ до ресурсів/послуг.	можливостей дитини, перешкоди для адаптації та відновлення.
----------	--------------------------------------	---

Досліджено, що досвід вимушеного переміщення має глибокий травматичний вплив на психічне здоров'я та соціальне функціонування дітей, спричиняючи широкий спектр психологічних порушень – від ПТСР, тривожності й депресії до поведінкових проблем та кризи ідентичності. З'ясовано, що основними чинниками ризику виступають втрати, розлука, пережите насильство, соціальна ізоляція та нестабільність середовища, при цьому психоемоційний стан батьків відіграє критичну роль у формуванні стійкості або вразливості дитини. Розглянуто також труднощі адаптації та інтеграції в нові освітні й соціальні спільноти, які часто ускладнюються бар'єрами в доступі до ресурсів, стигматизацією та недостатньою підтримкою з боку приймаючого середовища. Установлено, що комплексний характер цих викликів потребує системного підходу до психосоціальної підтримки дітей внутрішньо переміщених осіб з акцентом на міжсекторальну взаємодію, профілактику та раннє втручання.

1.3. Роль державних органів у забезпеченні соціальної підтримки

На центральному рівні відповідальність за формування та реалізацію політики щодо внутрішньо переміщених осіб розподілена між кількома міністерствами та відомствами.

Міністерство соціальної політики України (Мінсоцполітики) виступає одним із головних акторів, відповідальних за адміністрування соціальних виплат та допомоги ВПО, зокрема допомоги на проживання. Його функції включають забезпечення доступу до соціальних послуг, розробку та впровадження політик, спрямованих на поступову інтеграцію внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади та стимулювання їх до працевлаштування. Міністерство також адмініструє програми компенсації витрат за тимчасове розміщення ВПО [29].

Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України (Мінреінтеграції) відіграє основну роль у координації гуманітарного реагування на проблеми осіб, постраждалих від війни, включаючи ВПО та мешканців прифронтових територій. До його компетенції входить координація заходів з евакуації та розміщення ВПО, особливо вразливих категорій, а також розробка та реалізація стратегій щодо забезпечення житлом, зокрема через програму пільгової іпотеки у співпраці з Держмолодьжитлом [30].

Державна служба зайнятості (ДСЗ) є центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості та трудової міграції [31].

Пенсійний фонд України (ПФУ) забезпечує виплату пенсій та інших видів соціального страхування для внутрішньо переміщених осіб, впроваджуючи спрощені процедури для певних категорій. ПФУ також виконує технічні функції в реалізації деяких програм, наприклад, щодо компенсацій за спожиті комунальні послуги при розміщенні внутрішньо переміщених осіб.

До процесу підтримки внутрішньо переміщених осіб долучені й інші відомства. Міністерство охорони здоров'я (МОЗ) та Національна служба здоров'я України (НСЗУ) відповідають за забезпечення доступу до медичних послуг. Міністерство освіти і науки опікується питаннями доступу до освіти. Державна міграційна служба залучена до аспектів реєстрації.

Ефективність державної політики значною мірою залежить від її імплементації на місцях, таких як:

1. Обласні та районні державні адміністрації (ОВА/РДА), які відіграють основну роль у безпосередній реалізації державних політик та програм на регіональному рівні. Вони координують реєстрацію внутрішньо переміщених осіб, розподіл гуманітарної допомоги, надання тимчасового житла та співпрацюють з місцевими громадськими та міжнародними партнерами. При ОВА створено Координаційні центри підтримки цивільного населення та робочі групи, зокрема з питань житла для ВПО.

2. Органи місцевого самоврядування (ОМС). Міські, селищні та сільські ради несуть відповідальність за надання соціальних послуг на рівні громад, управління комунальним майном, яке може використовуватися для тимчасового проживання ВПО, та сприяння їх інтеграції в місцеві спільноти. ОМС можуть виділяти кошти з місцевих бюджетів для покриття специфічних потреб ВПО, наприклад, адміністративних зборів за оформлення документів.

3. Структурні підрозділи з питань соціального захисту населення (УПСЗН). Ці місцеві управління є первинною точкою контакту для ВПО. Саме сюди звертаються громадяни для взяття на облік, подання заяв на отримання допомоги та доступу до інших соціальних послуг. Вони відповідають за ведення реєстрів та безпосередню роботу з ВПО на місцях.

Правовий статус та соціальний захист ВПО в Україні регулюються спеціальним законодавством та низкою підзаконних актів, які формують основу для діяльності державних органів у цій сфері. Основоположним є Закон «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (№ 1706-VII від 20 жовтня 2014 року). Він став головним нормативно-правовим актом, прийнятим у відповідь на масове внутрішнє переміщення, спричинене подіями 2014 року. Він заклав фундаментальні засади державної політики щодо ВПО.

Закон дає чітке юридичне визначення внутрішньо переміщеної особи як громадянина України, іноземця або особи без громадянства, яка законно перебуває в Україні та має право на постійне проживання, і яку змусили покинути місце проживання внаслідок або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини або надзвичайних ситуацій. Адресою покинутого місця проживання вважається адреса на момент виникнення таких обставин. Факт внутрішнього переміщення підтверджується довідкою про взяття на облік ВПО, яка є безстроковою і слугує ключем до реалізації багатьох прав та отримання допомоги. Закон також передбачає процедури отримання довідки для дітей, у тому числі без супроводу.

Закон 1706-VII закріплює різноманітність прав для ВПО, наголошуючи на забороні дискримінації. Серед основних гарантій: право на соціальний захист, право на забезпечення можливості безоплатного тимчасового проживання (за умови оплати комунальних послуг), право на сприяння у працевлаштуванні, доступ до медичної допомоги, освіти, гуманітарної та іншої допомоги, в тому числі від міжнародних організацій.

Україна, згідно із Законом, вживає всіх можливих заходів для запобігання вимушеному переміщенню, захисту прав і свобод ВПО, створення умов для їх добровільного повернення до покинутого місця проживання або інтеграції за новим місцем проживання. Закон також визначає компетенцію та відповідальність державних органів у цій сфері.

Поряд із правами, Закон покладає на ВПО певні обов'язки: дотримуватися Конституції та законів України, повідомляти УПСЗН про зміну місця проживання протягом 10 днів, а також про добровільне повернення до покинутого місця проживання не пізніше ніж за три дні до від'їзду. Надання завідомо неправдивих відомостей для отримання довідки тягне за собою відповідальність, включаючи відшкодування витрат бюджету.

В цілому, законодавча база щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні є динамічною та постійно розвивається. Основоположний Закон 1706-VII створює рамку прав, але його практичне застосування значною мірою визначається численними підзаконними актами, які часто оновлюються. Ця еволюція відображає спроби держави адаптуватися до тривалого характеру переміщення, змін у потребах ВПО та наявних бюджетних ресурсів. Водночас, така динамічність створює складну, багаторівневу правову структуру, яка може бути важкою для розуміння як самими ВПО, так і органами, що її застосовують, вимагаючи постійного моніторингу змін.

Спостерігається тенденція до балансування між гарантованими правами та умовами їх реалізації. Якщо Закон 1706-VII проголошує широкі права, наприклад, на соціальний захист, то доступ до конкретних видів підтримки, особливо фінансової допомоги, стає все більш обумовленим. Критерії

вразливості, доходу, статусу зайнятості використовуються для таргетування допомоги. Це відображає прагнення держави раціонально використовувати обмежені ресурси та стимулювати економічну активність ВПО. Однак, такий підхід несе ризик виключення з програм підтримки тих ВПО, які, хоч і не відповідають вузьким критеріям, все ще перебувають у скрутному становищі через саме переміщення.

Держава реалізує низку програм, спрямованих на задоволення різноманітних потреб ВПО, від базових (житло, фінансова допомога) до сприяння довгостроковій інтеграції (працевлаштування, освіта):

1. Тимчасове проживання. Ця програма належить до сфери житлової підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Вона базується на статті 9 Закону України № 1706-VII та рішеннях органів місцевого самоврядування (ОМС) або обласних військових адміністрацій (ОВА), а координується Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій [32]. Відповідальність за надання підтримки покладається на ОМС та ОВА. Основна мета програми – надання ВПО місця для безоплатного тимчасового проживання. Доступ до цієї допомоги залежить від наявності вільних місць у фондах тимчасового житла. Зазвичай ВПО мають оплачувати комунальні послуги. Передбачається проведення аудиту державних гуртожитків для виявлення доступних місць.

2. Пільгова іпотека. Пільгова іпотека для ВПО, що реалізується спільно з німецьким банком розвитку KfW, є програмою у сфері житла. Вона діє на основі відповідних Постанов Кабінету Міністрів України та угод з KfW. Відповідальними органами є Мінреінтеграції та Державна спеціалізована фінансова установа «Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву» (Держмолодьжитло). Цільовою групою є ВПО. Програма надає кредит на придбання житла під пільгові 3% річних на термін до 30 років. Основними умовами доступу є необхідність сплати початкового внеску у розмірі 6% від вартості житла, відповідність заявника встановленим критеріям програми та проходження відбору шляхом випадкової вибірки (лотереї) [33].

3. Компенсація за прихисток ВПО («Прихисток»). Програма «Прихисток» відноситься до сфери житлової підтримки, хоча її цільовою групою є власники житла, які безоплатно розміщують у себе ВПО. Основою програми є Постанова КМУ № 333 (зі змінами, внесеними зокрема Постановою № 300). Відповідальними за реалізацію є Міністерство соціальної політики (загальне керівництво), Пенсійний фонд України (технічна реалізація виплат) та органи місцевого самоврядування (прийом заяв). Основна підтримка полягає у компенсації власникам житла частини витрат на комунальні послуги за період безоплатного розміщення ВПО. Для отримання компенсації власник має подати відповідну заяву, підтвердити факт безоплатного розміщення ВПО та відповідати іншим критеріям Порядку надання компенсації [34].

4. Сприяння працевлаштуванню. Програма сприяння працевлаштуванню ВПО є частиною державної політики у сфері зайнятості. Вона регулюється Законом України «Про зайнятість населення» та нормативно-правовими актами Державної служби зайнятості (ДСЗ). Цільовою групою є внутрішньо переміщені особи, які шукають роботу. Основна підтримка включає допомогу у пошуку підходящої роботи, надання послуг з професійної орієнтації та консультацій щодо працевлаштування. Головною умовою для отримання повного переліку послуг, зокрема статусу безробітного та допомоги по безробіттю, є реєстрація особи в Державній службі зайнятості.

5. Компенсація роботодавцям за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб. Програма компенсації роботодавцям витрат на оплату праці за працевлаштування ВПО діє у сфері зайнятості та стимулює створення робочих місць для переміщених осіб. Вона базується на відповідних Постановах КМУ. Відповідальними за програму є Державна служба зайнятості (ДСЗ) та Міністерство економіки. Цільовою групою є роботодавці. Основна підтримка полягає у наданні роботодавцю компенсації частини витрат на заробітну плату (у розмірі мінімальної заробітної плати) за кожного працевлаштованого ВПО протягом певного періоду. Основними умовами є

працевлаштування особи з числа ВПО, яка мала статус зареєстрованого безробітного, та подання роботодавцем відповідної заяви до ДСЗ [35].

6. Ваучери на навчання. Програма надання ваучерів на навчання є інструментом підтримки у сфері зайнятості, спрямованим на підвищення конкурентоспроможності громадян на ринку праці. Вона діє на основі Закону «Про зайнятість населення» та Постанови КМУ № 207. Відповідальним органом є Державна служба зайнятості (ДСЗ). Цільовою групою є не лише ВПО, але й інші категорії громадян (наприклад, особи віком 45+, ветерани). Основна підтримка полягає в оплаті вартості навчання (у межах вартості ваучера) для перепідготовки, підвищення кваліфікації за певними професіями та спеціальностями. Умовами отримання ваучера є відповідність особи визначеним категоріям, наявність професійно-технічної або вищої освіти та вибір професії чи спеціальності з затвердженого переліку [36].

7. Допомога на проживання ВПО. Допомога на проживання ВПО є головним інструментом фінансової підтримки внутрішньо переміщених осіб. Вона була запроваджена Постановою КМУ № 332 від 20 березня 2022 року та зазнала низки змін. Відповідальними за призначення та виплату є Міністерство соціальної політики та управління соціального захисту населення (УПСЗН) на місцях. Цільовою групою є ВПО. Основна підтримка – це щомісячна грошова виплата (розмір якої може змінюватись, спочатку становив 2000 грн на дорослу особу та 3000 грн на дитину або особу з інвалідністю) [37]. Головною умовою є наявність статусу ВПО. З часом умови призначення та продовження виплат змінювалися, часто вимагаючи відповідності певним критеріям вразливості (майновим, соціальним) або подання нової заяви з підтвердженням відповідності умовам отримання допомоги.

8. Доступ до медичних послуг. Забезпечення доступу внутрішньо переміщених осіб до медичних послуг відбувається у сфері охорони здоров'я. Правовою основою є Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» [38]. Відповідальними органами є Міністерство охорони здоров'я (МОЗ) та Національна служба здоров'я України

(НСЗУ). Цільовою групою програми є всі громадяни України та особи, прирівняні до них, включно з ВПО. Основна підтримка полягає у забезпеченні доступу до гарантованого державою пакету медичних послуг (первинна, спеціалізована, екстрена допомога тощо). Доступ до послуг відбувається за загальними правилами ПМГ, однак для ВПО можуть діяти спрощені процедури доступу, особливо на початку переміщення.

Україна активно співпрацює з низкою міжнародних партнерів у сфері підтримки внутрішньо переміщених осіб. Серед основних організацій – Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, Міжнародна організація з міграції, Міжнародний Комітет Червоного Хреста, а також інші структури ООН, Рада Європи.

Українські неурядові організації та громадянське суспільство відіграють надзвичайно важливу роль у системі підтримки внутрішньо переміщених осіб, часто виступаючи першими реагувальниками та надаючи допомогу там, куди державні структури не завжди можуть дістатися оперативно. Державні органи можуть використовувати дані та експертизу неурядових організацій при розробці політик чи інформаційних матеріалів. Можлива реалізація спільних проєктів та обмін інформацією. Обговорюються також механізми державної підтримки НУО, наприклад, шляхом надання компенсацій за безоплатне розміщення ВПО.

При цьому, ефективність співпраці визначається не лише формальними механізмами, такими як координаційні центри чи меморандуми. Велике значення мають також неформальні зв'язки, рівень довіри та готовність до проактивної взаємодії між представниками державних органів, МО та НУО, особливо на місцевому рівні. Успішна реалізація спільних проєктів та оперативне вирішення проблем ВПО часто залежать від особистих контактів та спільного бачення цілей, що виходить за рамки формальних процедур. Досягнення справжньої інтеграції вимагає не лише наявності програм, але й усунення системних перешкод та формування сприятливого соціального

середовища у приймаючих громадах, що є надзвичайно складним та ресурсоемним завданням [39, 40].

Висновки до першого розділу

Розглянуто теоретичне підґрунтя соціальної підтримки дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб. Визначено поняття «внутрішньо переміщена особа» згідно з міжнародними Керівними принципами ООН та українським законодавством (Закон № 1706-VII), наголошуючи на головних критеріях: вимушеність переміщення та перебування в межах кордонів власної країни. Розглянуто відмінності між ВПО та біженцями, зокрема щодо правового статусу та відповідальності держави за захист.

Проаналізовано специфічні соціальні потреби дітей внутрішньо переміщених осіб. Висвітлено глибокий травматичний вплив війни та вимушеного переміщення, що призводить до втрати стабільності, психологічних розладів (ПТСР, тривога, депресія), горя та проблем з ідентичністю. Наголошено на викликах соціальної адаптації, труднощах інтеграції в освітнє середовище, втраті соціальних зв'язків та перешкодах у доступі до базових послуг, незважаючи на законодавчі гарантії.

Досліджено роль державних органів у забезпеченні соціальної підтримки. Визначено ключові центральні (Мінсоцполітики, Мінреінтеграції) та місцеві (ОВА, ОМС, УПСЗН) структури, що реалізують державну політику. Окреслено основні напрями державної підтримки (житло, фінансова допомога, працевлаштування, освіта, медицина) та законодавчу базу.

Підкреслено важливість співпраці з міжнародними та громадськими організаціями, а також вказано на виклики реалізації політики, пов'язані з ресурсами, бюрократією та системними перешкодами для інтеграції.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ ІЗ СІМЕЙ ВНУТРІШНЬО-ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Сучасні напрями та технології соціальної підтримки дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну, розпочате в лютому 2022 року, спричинило безпрецедентну гуманітарну кризу та масштабне внутрішнє переміщення населення. Діти, як одна з найбільш вразливих груп, зазнали особливо важких наслідків війни, будучи вирваними зі звичного середовища, розлученими з рідними та друзями, та часто стаючи свідками травматичних подій. Станом на кінець 2024 – початок 2025 року в Україні налічувалося близько 3,7 мільйона внутрішньо переміщених осіб, серед яких значну частку становили діти – приблизно 737 тисяч [41].

Важливою характеристикою поточного переміщення є його тривалий характер. Дані свідчать, що значна частина внутрішньо переміщених осіб – близько 62% станом на кінець 2024 року або навіть 83% за іншими оцінками – перебувають у статусі переміщених вже понад один-два роки [42, 43]. Це вказує на те, що проблема перестала бути короткостроковою кризою і набула ознак довготривалого виклику. Такий затяжний характер переміщення суттєво впливає на життя дітей, ускладнюючи доступ до базових послуг, стабільного житла, якісної освіти та медичної допомоги, а також негативно позначаючись на їхньому психоемоційному стані. Постійна невизначеність, фінансові труднощі родин, розлука з батьками (особливо з батьками, які залишилися в Україні, коли діти виїхали за кордон) та травматичний досвід війни створюють комплексні потреби, що вимагають системної та довгострокової відповіді. Початкові заходи підтримки, часто спрямовані на задоволення негайних гуманітарних потреб, виявляються недостатніми в умовах пролонгованої кризи. Виникає нагальна необхідність адаптації системи соціальної підтримки, переходу від суто екстреної допомоги до розробки та впровадження стратегій,

спрямованих на довгострокову інтеграцію дітей внутрішньо переміщених осіб та їхніх сімей у приймаючих громадах.

Зважаючи на виявлену проблему варто провести комплексний аналіз системи соціальної підтримки, що надається дітям із сімей внутрішньо переміщених осіб в Україні в період 2022-2025 років в умовах воєнного стану. Аналіз охоплює різні напрями підтримки (гуманітарна допомога, освіта, психологічна підтримка та реабілітація), сучасні методи та технології, що застосовуються в соціальній роботі (онлайн-консультування, мобільні додатки, дистанційні освітні платформи), а також ролі основних діячів – державних органів, міжнародних організацій та українських громадських об'єднань і волонтерських рухів.

У відповідь на виклики, пов'язані з масовим внутрішнім переміщенням, українська держава на центральному та місцевому рівнях розгорнула низку програм та ініціатив, спрямованих на підтримку внутрішньо переміщених осіб, зокрема дітей. Ці заходи охоплюють фінансову допомогу, забезпечення житлом, доступ до освіти, психологічну підтримку, реабілітацію та гуманітарну допомогу.

Основним інструментом прямої фінансової підтримки є щомісячна допомога на проживання внутрішньо переміщених осіб. Критерії призначення та продовження виплат періодично переглядалися, наприклад, було уточнено, що дохід від одноразового продажу транспортного засобу чи житла на окупованих або постраждалих територіях не враховується при обчисленні доходу сім'ї. Також було визначено, що діти внутрішньо переміщених осіб, народжені після переміщення, є прямими отримувачами допомоги.

Забезпечення права дітей ВПО на освіту є пріоритетом державної політики. Місцеві органи влади та відділи освіти організують навчання та виховання дітей внутрішньо переміщених осіб у дошкільних та шкільних закладах. У багатьох випадках, особливо у прифронтових регіонах або за відсутності безпечних умов, навчання проводиться дистанційно або у змішаному форматі. Держава підтримує функціонування освітніх центрів

«Донбас-Україна» та «Крим-Україна», які допомагають дітям з окупованих територій та ВПО зі вступом до українських закладів освіти. Для підтримки дистанційного навчання створюються інформаційні ресурси з доступом до відео-уроків та освітніх матеріалів. Важливим викликом залишається забезпечення учнів внутрішньо переміщених осіб необхідним обладнанням для онлайн-навчання; місцеві органи влади комунікують з міжнародними та громадськими організаціями для вирішення цієї проблеми.

Визнаючи значний вплив війни та переміщення на психічне здоров'я дітей, держава та місцеві органи влади впроваджують заходи психологічної підтримки та реабілітації. На обласному та місцевому рівнях розробляються та фінансуються програми надання психологічної допомоги ВПО, зокрема дітям, часто із залученням міжнародних неурядових організацій. У закладах освіти організовано надання систематичної психологічної допомоги та супроводу дітям внутрішньо переміщених осіб силами шкільних психологів та соціальних педагогів..

Держава також забезпечує реалізацію програм реабілітації для дітей з інвалідністю, включаючи внутрішньо переміщених осіб, відповідно до Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю» та відповідних постанов Кабінету Міністрів [46]. Існують спеціалізовані програми, як-от програма медичної реабілітації для дітей ВПО віком до трьох років, народжених передчасно або з фізіологічними порушеннями, що фінансується через Національну службу здоров'я України (НСЗУ). Важливим елементом психосоціальної підтримки та інтеграції є залучення дітей ВПО до культурного життя громад (майстер-класи, екскурсії, мистецькі заходи) та до занять фізичною культурою і спортом. Служби у справах дітей та центри соціальних служб проводять інформаційно-просвітницьку роботу щодо попередження насильства стосовно дітей.

Аналіз державних та місцевих програм підтримки внутрішньо переміщених осіб виявляє значну активність та різноманіття заходів. Поряд із загальнодержавними програмами, такими як виплати на проживання чи

компенсації за житло, існує велика кількість обласних та місцевих цільових програм.

Міжнародні організації відіграють критично важливу роль у реагуванні на гуманітарну кризу в Україні, доповнюючи зусилля держави та надаючи значні ресурси для підтримки ВПО, зокрема дітей. Їхня діяльність охоплює широкий спектр напрямів, від прямої фінансової допомоги до реалізації спеціалізованих програм захисту, освіти та психосоціальної підтримки.

ЮНІСЕФ зосереджує свою діяльність на захисті прав та інтересів дітей. Однією з наймасштабніших ініціатив стала багатоцільова програма грошової допомоги «Спільно», спрямована на підтримку найбільш вразливих сімей з дітьми: багатодітних (3+ дітей до 18 років, з них хоча б одна до 2 років) та сімей, що виховують дітей з інвалідністю (2+ дітей до 18 років, з них хоча б одна з інвалідністю). ЮНІСЕФ активно співпрацює з Міністерством освіти і науки України та українськими ГО, наприклад, у проєкті психологічної підтримки «Поруч». Організація забезпечує інформаційну підтримку через гарячу лінію та наголошує, що всі її сервіси є безкоштовними [47].

Низка інших міжнародних організацій також робить свій внесок. Міжнародна організація з міграції надає психологічну підтримку через гарячу лінію та проводить важливі дослідження щодо переміщення, потреб ВПО та соціальної згуртованості.

Багато громадських організацій фокусуються на наданні допомоги конкретним цільовим групам або вирішенні специфічних проблем. Наприклад, БФ «Голоси дітей» та ГО «Підтримай дитину» спеціалізуються на психологічній допомозі саме дітям, які постраждали від війни. Рух Teenenergizer працює з підлітками. Організації, такі як SafeWomenHUB та ГО «Ла Страда-Україна», надають комплексну допомогу жінкам та дівчатам, які постраждали від насильства, в тому числі гендерно зумовленого. Існують ініціативи, спрямовані на підтримку ветеранів та їхніх родин, що також є важливим для дітей у цих сім'ях.

Українські громадські організації активно впроваджують сучасні технології для надання допомоги. Вони розробляють мобільні додатки для психологічної самопомоги (наприклад, «База» для ветеранів), створюють чат-боти для надання першої психологічної допомоги («Друг», Faino Psy Bot) та розвивають численні онлайн-платформи для консультування та інформування (Mental Help , «Розкажи мені» та інші).

Серед сучасних технологій соціальної підтримки дітей із сімей ВПО вирізняються:

- Кейс-менеджмент, що дозволяє індивідуалізувати надання послуг, координуючи роботу соціального працівника, психолога, педагога та інших фахівців;
- Інтердисциплінарний підхід, коли підтримка надається командою з різних сфер – соціальної, медичної, освітньої, правової;
- Платформи цифрової взаємодії (наприклад, «Дія», «Допомога», чат-боти для консультацій);
- Психосоціальні інтервенції, що включають арттерапію, ігротерапію, казкотерапію, групові заняття з розвитку емоційного інтелекту;
- Менторські та наставницькі програми, які сприяють адаптації дітей у нових громадах.

У практиці надання соціальної підтримки дітям із сімей ВПО в Україні застосовується низка методів, що дозволяють комплексно впливати на психоемоційний, соціальний, освітній та особистісний розвиток дитини. Серед найбільш поширених та ефективних методів виділяють:

1. Соціальне консультування — надання індивідуальної допомоги дитині чи її родині щодо вирішення соціальних проблем, отримання інформації про права, послуги, механізми захисту.

2. Кейс-менеджмент — метод індивідуального супроводу, що включає оцінку потреб дитини, планування, координацію та моніторинг надання послуг. Застосовується у випадках комплексних проблем (травма, порушення в сім'ї, труднощі в адаптації).

3. Метод групової роботи — проведення груп підтримки, тренінгів, розвивальних занять для дітей, що мають спільні потреби (адаптація, розвиток емоційного інтелекту, профілактика насильства тощо).

4. Метод арттерапії — застосування мистецтва як інструменту для вираження емоцій, зниження рівня тривоги, подолання психологічної травми (малювання, ліплення, музика, казка, театр).

5. Ігротерапія — використання гри як методу роботи з молодшими дітьми для розвитку комунікації, подолання стресу, формування відчуття безпеки.

6. Метод сімейної терапії — робота з усією родиною ВПО з метою покращення внутрішньосімейної взаємодії, відновлення емоційних зв'язків, підвищення батьківської компетентності.

7. Метод соціального супроводу — тривале супроводження родини дитини соціальним працівником, з метою вирішення життєвих труднощів, інтеграції в громаду, доступу до послуг.

8. Методи правозахисної роботи — інформування дітей та батьків про їхні права, надання юридичних консультацій, супровід при зверненні до державних органів.

9. Методи дистанційної підтримки — онлайн-консультування, проведення вебінарів, інтерактивних заходів через цифрові платформи, що є особливо актуальними в умовах переміщення та віддаленості.

10. Медіація та вирішення конфліктів — застосування методів ненасильницької комунікації для розв'язання конфліктів між дітьми, у сім'ї, в школі.

Застосування цих методів залежить від індивідуальної ситуації, віку дитини, рівня травматизації, соціального контексту. Вони можуть комбінуватися у межах міждисциплінарного підходу або реалізовуватись у рамках програм міжнародних організацій чи державних ініціатив.

Розвиток молодіжного лідерства та участі, коли підлітки залучаються до волонтерських ініціатив, молодіжних рад, шкільного самоврядування.

Важливо також враховувати гендерні та вікові особливості при наданні соціальної підтримки. Молодші діти потребують ігрових форм взаємодії, стабільності та безпеки. Підлітки — емоційної підтримки, мотивації до навчання, інтеграції в одноліткові спільноти. Дівчата нерідко більшою мірою піддаються ризикам гендерно зумовленого насильства, тому програми мають бути гендерно-чутливими.

Особливу роль у системі соціальної підтримки відіграють освітні заклади, які перетворюються на платформи не лише навчання, а й соціалізації, психологічної стабілізації. У школах реалізуються програми емоційної підтримки, інклюзії, проводяться тренінги для вчителів з теми травматичного досвіду в дітей. Багато освітніх закладів у співпраці з міжнародними партнерами створюють інклюзивно-ресурсні центри, кабінети психологічної допомоги.

Інтеграція дітей ВПО у приймаючі громади є важливим показником ефективності соціальної підтримки. Для цього реалізуються культурні та спортивні заходи, створюються простори для міждитячої взаємодії, наставницькі програми. Підвищується рівень міжкультурної компетентності вчителів та школярів, запобігаючи дискримінації чи ізоляції дітей ВПО.

Разом із тим, варто звернути увагу на потребу в оцінці ефективності програм підтримки. Не всі ініціативи мають чітко прописані індикатори результативності. Доцільно впроваджувати інструменти моніторингу на основі психоемоційного стану дітей, рівня їхньої соціальної адаптації, успішності в навчанні. Важливо залучати самих дітей та їхні родини до оцінки впливу програм – через опитування, зворотний зв'язок, фокус-групи.

У контексті воєнного стану основними викликами залишаються:

- нестача фінансування;
- емоційне вигорання фахівців;
- складнощі з доступом до деяких територій;
- недоохоплення «невидимих» груп (діти з інвалідністю, без супроводу дорослих, представники меншин)

Серед перспектив розвитку сучасної системи соціальної підтримки можна виокремити: подальшу діджиталізацію послуг; розвиток мобільних мультидисциплінарних команд; посилення участі самих дітей у формуванні політик і програм (youth-participation approach); розширення партнерств між державою, НУО, громадами.

Отже, соціальна підтримка дітей із сімей ВПО в умовах війни є багаторівневою, складною, але критично важливою сферою, що вимагає постійного вдосконалення, міжвідомчої взаємодії, уваги до потреб кожної дитини. Впровадження сучасних технологій і підходів, орієнтованих на дитину, дозволяє мінімізувати негативні наслідки війни та сприяти формуванню ресурсного середовища для їхнього розвитку.

2.2. Діагностика стану забезпечення соціальною підтримкою дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану

Враховуючи актуальність проблеми нами було здійснено емпіричну діагностику поточного стану соціальної підтримки дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану. Завдання полягало у виявленні основних видів отримуваної допомоги, рівня задоволеності нею, актуальних потреб дітей та бар'єрів, що виникають при зверненні по підтримку. Дослідження покликане верифікувати теоретичні положення, викладені в першому розділі, та проблеми, окреслені в підрозділі 2.1, на основі даних, отриманих безпосередньо від цільової групи.

Для діагностики стану забезпечення соціальною підтримкою було обрано метод анкетного опитування. Теоретико-методологічною основою для формування інструментарію слугували принципи оцінки потреб у соціальній роботі, які передбачають виявлення розриву між бажаним та реальним станом забезпечення послугами та ресурсами цільової групи. Було розроблено авторську анкету «Діагностика стану соціальної підтримки дітей із сімей ВПО» (Додаток А), яка складалася з трьох основних блоків:

1. Соціально-демографічний блок (інформація про родину, тривалість переміщення, вік дітей).
2. Блок щодо отримання різних видів соціальної підтримки (фінансова, гуманітарна, житлова, освітня, психологічна, медична) та її джерел.
3. Блок оцінки задоволеності отриманою підтримкою, виявлення актуальних потреб та бар'єрів доступу до послуг.

Опитування проводилося анонімно в онлайн-форматі протягом січня-лютого 2025 року. Анкета поширювалася через тематичні групи для ВПО у соціальних мережах та за допомогою методу «снігової кулі». Участь в опитуванні була добровільною. Загалом було отримано та проаналізовано 52 повністю заповнені анкети від батьків/опікунів, які мають статус внутрішньо переміщених осіб та виховують дітей віком до 18 років.

Обробка кількісних даних здійснювалася за допомогою методів описової статистики (розрахунок частот, відсотків) з використанням програмного забезпечення MS Excel. Якісний аналіз відповідей на відкриті запитання проводився шляхом їх тематичної категоризації.

В опитуванні взяли участь переважно жінки (92%). Середній вік респондентів – 38 років. Більшість опитаних (65%) мають одну або двох дітей віком до 18 років. Найбільша кількість респондентів перемістилися зі східних (45%) та південних (30%) областей України. На момент опитування більшість родин (75%) мали статус ВПО понад один рік. Переважна частина опитаних (68%) проживали у міській місцевості. Поточний статус зайнятості батьків був різним: 40% мали постійну роботу, 25% – часткову/тимчасову, 35% були безробітними або перебували у відпустці по догляду за дитиною.

Результати опитування свідчать, що родини отримували різні види допомоги, однак їх частота та обсяг суттєво варіювалися. Найбільш поширеними видами підтримки, яку отримували саме для дітей або родини в цілому з моменту переміщення, були фінансова допомога від держави (виплати на проживання ВПО) та гуманітарна допомога (Таблиця 2.1).

Таблиця 2.1.

**Основні види соціальної підтримки, отримані сім'ями ВПО з дітьми
(N=52)**

Вид соціальної підтримки	Частка респондентів, що отримали допомогу хоча б раз, %
Фінансова допомога на проживання ВПО	96%
Гуманітарна допомога (продукти, гігієна, одяг)	85%
Допомога з доступом до освіти (школа, садок)	60%
Доступ до медичних послуг	55%
Психологічна допомога дитині	30%
Допомога з тимчасовим житлом	25%
Допомога з навчальними матеріалами/технікою для навчання	20%

Щодо джерел отримання допомоги, то опитані найчастіше вказували на державні органи (переважно щодо виплат ВПО та влаштування до школи) та міжнародні організації/українські ГО (переважно щодо гуманітарної та психологічної допомоги). Роль волонтерів також була відзначена значною частиною респондентів, особливо у наданні гуманітарної допомоги на початкових етапах переміщення (Таблиця 2.2).

Таблиця 2.2.

**Основні джерела отримання соціальної підтримки сім'ями ВПО (N=52,
респонденти могли вказати кілька варіантів)**

Джерело отримання допомоги	Частка респондентів, що вказали це джерело, %
Державні органи	70%
Міжнародні організації / ГО	65%

Волонтери	50%
Родичі/Знайомі	15%
Самостійно справлялися/Інше	10%

Задоволеність різними видами отриманої допомоги варіювалася. Найвищий рівень задоволеності спостерігався щодо отримання фінансових виплат ВПО (хоча багато хто відзначав їх недостатній розмір) та доступу до базової медичної допомоги. Найнижчий рівень задоволеності стосувався допомоги з житлом та психологічної підтримки для дітей (Таблиця 2.3).

Таблиця 2.3.

**Рівень задоволеності різними видами отриманої соціальної підтримки
(серед тих, хто її отримував, N варіюється)**

Вид отриманої підтримки	Зовсім не задоволені	Скоріше не задоволені	Важко сказати	Скоріше задоволені	Повністю задоволені
Фінансова допомога ВПО (N=50)	2%	10%	18%	50%	20%
Гуманітарна допомога (N=44)	5%	15%	25%	40%	15%
Доступ до освіти (N=31)	5%	20%	30%	35%	10%
Психологічна допомога (N=16)	12%	25%	38%	19%	6%
Медична допомога (N=29)	3%	10%	20%	52%	15%
Допомога з житлом (N=13)	23%	31%	38%	8%	0%

Серед найбільш актуальних невирішених потреб для дітей із сімей ВПО респонденти найчастіше називали потребу у стабільному та доступному житлі, якісній психологічній підтримці для дитини, покращенні умов для навчання (особливо дистанційного) та організації змістовного дозвілля й інтеграційних заходів (Таблиця 2.4).

Таблиця 2.4.

Найбільш актуальні потреби дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб на думку батьків

(N=52, респонденти могли вказати кілька варіантів)

Актуальна потреба	Частка респондентів, що вказали цю потребу, %
Стабільне довгострокове житло	65%
Психологічна підтримка дитині	55%
Покращення умов навчання / Якісна освіта	45%
Організація дозвілля / Гуртки / Інтеграція	40%
Додаткова фінансова допомога	35%
Медичні послуги (спеціалізовані)	25%

Основними бар'єрами при спробі отримати необхідну допомогу респонденти називали:

- Брак повної та доступної інформації про наявні програми та послуги (48%).
- Складні бюрократичні процедури та необхідність збирати багато документів (35%).
- Відсутність необхідних послуг або фахівців у їхній теперішній громаді (30%).

- Транспортні проблеми, особливо для мешканців сільської місцевості (20%).
- Власний психологічний стан, втому, брак сил та часу на пошук допомоги (18%).

Відповіді на відкриті запитання дозволили глибше зрозуміти досвід батьків. Багато хто висловлював занепокоєння психологічним станом дітей: «Син став замкнутим, погано спить, боїться гучних звуків. Психолога в школі немає, а на приватного немає грошей». Часто згадувалися проблеми з освітою: «Дистанційка – це жах. Постійні тривоги, вимкнення світла, дитина нічого не встигає, вчитель не може приділити увагу кожному». Також гостро стоїть житлове питання: «Живемо в гуртожитку, умови важкі, дітям немає де нормально вчитися чи гратися. Мріємо про своє житло, але це нереально».

Проведене діагностичне дослідження показало, що, незважаючи на значні зусилля держави та громадськості, система соціальної підтримки дітей із сімей ВПО в умовах воєнного стану має низку проблем та не повною мірою задовольняє всі потреби цільової групи. Хоча базові потреби (фінансова допомога ВПО, гуманітарна допомога) покриваються відносно краще, існують значні прогалини у забезпеченні стабільним житлом, доступною та якісною психологічною допомогою для дітей, створенні умов для повноцінної освіти та інтеграції. Виявлені потреби та бар'єри свідчать про необхідність розробки комплексних програм підтримки, спрямованих не лише на задоволення матеріальних потреб, але й на психосоціальне відновлення та інтеграцію дітей-ВПО у приймаючих громадах. Особливу увагу варто звернути на актуальні потреби дітей із сімей ВПО, серед яких пріоритетними виступають стабільне довгострокове житло, соціальна та психологічна підтримка, умови для безперервного та якісного навчання, а також організація дозвілля й інтеграційних програм. Отримані дані підтверджують і конкретизують проблемні аспекти, окреслені в теоретичній частині роботи, та обґрунтовують необхідність подальшого розвитку комплексної системи соціальної підтримки, орієнтованої на потреби дітей внутрішньо переміщених родин. Результати

цього дослідження лягли в основу розробки програми соціальної підтримки, яка буде представлена у наступному розділі.

Висновки до другого розділу

Розглянуто сучасний стан соціальної підтримки дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб в Україні в умовах воєнного стану. Проаналізовано масштаби внутрішнього переміщення, особливості становища дітей як вразливої категорії та вплив тривалого переміщення на доступ до освіти, медичних і соціальних послуг, житла та психоемоційного здоров'я. Встановлено, що гуманітарна криза набуває затяжного характеру, що зумовлює потребу переходу від екстреної допомоги до довгострокових інтеграційних стратегій.

З'ясовано напрями соціальної підтримки, що надаються дітям із числа внутрішньо переміщених осіб, серед яких основними є гуманітарна, фінансова, освітня, психологічна допомога та реабілітаційні програми. Встановлено, що на державному рівні функціонують цільові програми з фінансової допомоги, забезпечення доступу до освіти, психологічної підтримки та реабілітації, які доповнюються місцевими ініціативами та міжнародними проектами.

Визначено, що в умовах війни та масового переміщення особливого значення набули сучасні методи та технології соціальної роботи, зокрема онлайн-консультування, функціонування гарячих ліній, мобільні додатки для психологічної підтримки, дистанційне навчання та онлайн-платформи для отримання соціальних послуг. Встановлено поєднання традиційних та інноваційних методів у наданні допомоги дітям ВПО.

Виявлено, що разом із цифровими рішеннями активно використовуються традиційні форми соціальної роботи — патронаж сімей, моніторинг потреб, індивідуальне ведення випадку, організація соціально-культурних заходів, інтеграція дітей у громадське життя. Наголошено на важливості комплексного підходу до подолання наслідків переміщення та війни для дітей. Обґрунтовано, що впровадження сучасних технологій у сферу соціальної підтримки дітей

ВПО має позитивний вплив на розширення доступу до послуг і можливостей для інтеграції, але водночас містить ризики цифрового розриву, що потребує врахування у подальшому плануванні та реалізації політик у цій сфері.

Проведено діагностику стану забезпечення соціальною підтримкою дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану, що засвідчила наявність суттєвих розривів між потребами цільової групи та можливостями їх задоволення. аналіз сучасного стану та результати діагностики свідчать, що, незважаючи на наявність розгалуженої системи соціальної підтримки дітей із сімей ВПО, існують значні прогалини між декларованими можливостями та реальною ситуацією. Базові потреби частково задовольняються, однак залишаються невирішеними ключові питання довгострокової інтеграції, забезпечення стабільним житлом, надання доступної та якісної психологічної допомоги й освітніх послуг. Виявлені в ході дослідження проблеми та потреби обґрунтовують необхідність розробки та впровадження комплексної програми соціальної підтримки, яка буде представлена та експериментально перевірена у наступному розділі роботи.

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ ІЗ СІМЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

3.1. Обґрунтування та впровадження програми соціальної підтримки дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану

Аналіз теоретичних складових проблем соціальної підтримки дітей із сімей внутрішньопереміщених осіб та дослідження сучасного стану цієї підтримки виявили низку проблем та незадоволених потреб даної категорії населення. Результати проведеного діагностичного дослідження чітко вказали на високий рівень потреби у психологічній підтримці серед дітей внутрішньопереміщених осіб (55% респондентів вказали це як актуальну потребу), значні труднощі з адаптацією до освітнього процесу, особливо в умовах вимушеного переважання дистанційного навчання (45% вказали на потребу покращення умов навчання), та виражену потребу в заходах, спрямованих на соціалізацію та інтеграцію дітей у нових громадах (40% вказали на потребу в організації дозвілля та інтеграції). Крім того, було виявлено суттєві бар'єри на шляху до отримання допомоги, серед яких основним виявилися брак повної та доступної інформації про наявні програми та послуги (48% респондентів) та фактична відсутність необхідних спеціалізованих послуг чи фахівців у громадах їхнього теперішнього проживання (30%).

Ці висновки переконливо свідчать про необхідність розробки та впровадження цільових програм підтримки, які б комплексно відповідали виявлені потреби дітей внутрішньопереміщених осіб. Враховуючи специфіку умов воєнного стану – перманентні безпекові ризики, які обмежують можливість проведення очних заходів у багатьох регіонах, значну географічну розпорошеність ВПО по території України та за її межами, а також часто обмежені ресурси (кадрові, фінансові, інфраструктурні) місцевих громад для надання спеціалізованої допомоги – було визнано стратегічно доцільним

розробити та експериментально перевірити ефективність програми соціальної підтримки дітей-ВПО саме у форматі онлайн.

Онлайн-формат має низку переваг у даних обставинах: він дозволяє охопити учасників незалежно від їхнього географічного розташування, забезпечує більшу гнучкість участі (можливість долучатися з дому, у зручний час), потенційно знижує логістичні бар'єри (немає потреби витратити час та кошти на дорогу) та фізичні бар'єри (доступність для дітей з обмеженою мобільністю). Крім того, для деяких підлітків онлайн-середовище може видаватися безпечнішим та менш стигматизуючим для обговорення особистих проблем порівняно з очними груповими зустрічами. Обрання цільової групи – дітей молодшого підліткового віку (12-14 років) – також було обґрунтованим, оскільки цей вік є особливо важливим періодом для психосоціального розвитку, формування ідентичності, налагодження соціальних зв'язків та водночас характеризується підвищеною вразливістю до стресових факторів та труднощів адаптації.

Ураховуючи ці результати, було розроблено програму соціальної підтримки "Крила Надії", яка має на меті сприяти соціальній адаптації, освітній інтеграції, інформуванню та активному включенню дітей ВПО у життєвих громадах. Програма орієнтована на комплексний соціально-педагогічний супровід, а не на психотерапевтичну роботу, і передбачає діяльність у форматі онлайн, що є стратегічно обґрунтованим в умовах безпекових обмежень і розосередженості ВПО.

Мета програми: сприяння інтеграції дітей молодшого підліткового віку (12–14 років) із сімей ВПО у нове соціальне середовище шляхом надання онлайн-соціальної підтримки, що охоплює інформаційне, освітнє, комунікативне та культурне включення.

Завдання:

1. Формувати соціальні навички та розвивати комунікативну компетентність дітей для кращої інтеграції в нову громаду.

2. Підтримати адаптацію до освітнього процесу, особливо у дистанційній чи змішаній формі.
3. Забезпечити доступ до актуальної інформації про можливості підтримки, сервіса та права дітей ВПО.
4. Розширити соціальні зв'язки дітей через організацію дозвілля, неформального спілкування та участі в спільних онлайн-проектах.
5. Підвищити спроможність батьків підтримувати своїх дітей у нових умовах.

Цільова група: діти 12–14 років із сімей ВПО та один із батьків/опікунів.

Формат участі – добровільний та проводиться онлайн.

Принципи реалізації

- Соціальна інклюзія: створення рівного доступу до участі.
- Добровільність та активність: учасники обирають форми і глибину залучення.
- Безпека і підтримка: формування довірливого простору.
- Співпраця "дитина – сім'я – громада": посилення сімейного й соціального капіталу.
- Гнучкість і адаптивність: програмні компоненти адаптуються під запити.
- Недопущення стигматизації: усі активності не виділяють учасників як "вразливих", а підкреслюють розвиток.

Тривалість: 8 тижнів. Формат: онлайн-сесії, мініпроекти, інтерактивні активності, вебінари, інформаційний канал

Модуль 1: Соціальна активність і комунікація

- Онлайн-зустрічі з фасилітатором, присвячені розвитку навичок взаємодії, культури спілкування, вирішення конфліктів.
- Спільні проекти учасників (створення онлайн-журналу, відеороликів про адаптацію тощо).

Модуль 2: Освітня підтримка. Це - онлайн-воркшопи з самоорганізації, планування навчання, пошуку освітніх ресурсів; обмін лайфхаками щодо

дистанційного навчання; поради для батьків щодо підтримки навчального процесу.

Модуль 3: Громадська інтеграція

- Інтерактивні сесії про права дитини, доступні сервіси у громадах.
- Створення мапи ресурсів громади (школи, гуртки, медзаклади).
- Запрошення представників місцевих НУО та служб.

Модуль 4: Соціально-культурна участь

Віртуальні зустрічі з митцями, волонтерами, активістами.

- Онлайн-екскурсії, культурні ігри, віртуальні клуби за інтересами.
- Організація спільного онлайн-свята наприкінці програми.

Форма роботи з батьками також передбачені. Це були вебінари (як підтримати дитину соціально, емоційно та освітньо), онлайн-зустрічі з експертами (соціальні педагоги, правники); поради щодо адаптації у громадах, оформлення документів, освітніх прав.

Програму вели соціальний педагог і фасилітатор із досвідом роботи з дітьми ВПО. Додатково – модератори чату, технічна підтримка, консультанти.

Етапи реалізації

1. Підготовка: набір учасників, реєстрація, технічна перевірка.
2. Формувальний етап: проведення заходів відповідно до графіку.
3. Контрольний етап: оцінка змін, отримання зворотного зв'язку, підсумкове опитування.

3.2. Аналіз та інтерпретація результатів

Експеримент проводився за схемою порівняння результатів експериментальної (ЕГ, n=20 дітей + 20 батьків) та контрольної (КГ, n=20 дітей + 20 батьків) груп до та після впровадження програми онлайн-простір підтримки «Крила Надії». Для оцінки ефективності програми використовувалися такі методи:

1. Кількісні методи (анкетування до та після програми):

- Оцінка рівня тривожності у дітей. Використовувалася скорочена адаптована версія шкали самооцінки тривожності Спілбергера-Ханіна (10 питань для оцінки ситуативної тривожності, де вищий бал означає вищий рівень тривожності) (див. Додаток Б).

- Оцінка рівня соціальної адаптації дітей. Застосовувався авторський опитувальник (15 тверджень), що оцінював легкість встановлення контактів з однолітками, участь у шкільному житті, відчуття приналежності до колективу (за 5-бальною шкалою Лікерта, де вищий бал означає кращу адаптацію) (див. Додаток В).

- Оцінка батьківської впевненості у підтримці дитини. Використовувався авторський опитувальник для батьків (10 тверджень), що оцінював їхню впевненість у здатності допомогти дитині впоратися зі стресом та підтримати у навчанні (за 5-бальною шкалою Лікерта, де вищий бал означає вищу впевненість) (див. Додаток Г).

2. Якісні методи:

- Аналіз відвідуваності та активності. Фіксація присутності учасників ЕГ на онлайн-заходах та їхньої активності у Telegram-каналі.

- Анонімне онлайн-анкетування учасників ЕГ після завершення програми. Збір відгуків щодо задоволеності програмою, її окремими компонентами, корисності отриманої інформації та навичок, а також пропозицій щодо покращення (див. Додаток Д).

- Аналіз запитів на індивідуальні консультації (кількість, тематика).

Статистична обробка кількісних даних включала розрахунок середніх значень та стандартних відхилень для кожної групи до та після експерименту, а також порівняння змін за допомогою t-критерію Стьюдента для залежних (внутрішньогрупові зміни) та незалежних (міжгрупові відмінності) вибірок. Якісні дані аналізувалися методом контент-аналізу.

Порівняння середніх показників до та після впровадження програми виявило статистично значущі позитивні зміни в експериментальній групі за

всіма основними показниками, тоді як у контрольній групі значущих змін не спостерігалось (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Порівняння середніх показників ЕГ та КГ до та після експерименту

Показник	Група	До програми (Середнє ± Ст. відх.)		Після програми (Середнє ± Ст. відх.)		Зміна	p-рівень (внутрішньогруповий)	p-рівень (міжгруповий, після програми)
		±	Ст.	±	Ст.			
Рівень тривожності дітей (макс. 40 балів)	ЕГ	25.5	±5.2	18.3	±4.1	-7.2	<0.001	<0.001
	КГ	24.9	±5.5	24.5	±5.3	-0.4	>0.05	
Соціальна адаптація дітей (макс. 75 балів)	ЕГ	42.1	±8.3	55.7	±7.1	+13.6	<0.001	<0.001
	КГ	43.0	±7.9	43.8	±8.0	+0.8	>0.05	
Батьківська впевненість (макс. 50 балів)	ЕГ	28.5	±6.1	39.2	±5.5	+10.7	<0.001	<0.001
	КГ	29.1	±6.5	29.9	±6.3	+0.8	>0.05	

Як видно з таблиці 3.1, в експериментальній групі спостерігалось значне зниження середнього рівня ситуативної тривожності у дітей (з 25.5 до 18.3 балів, $p < 0.001$). У контрольній групі цей показник майже не змінився. Показник соціальної адаптації дітей в ЕГ суттєво зріс (з 42.1 до 55.7 балів, $p < 0.001$), що свідчить про покращення їхніх комунікативних навичок та інтеграції в колективі, тоді як у КГ він залишився стабільним. Також значно підвищилася впевненість батьків ЕГ у їхній здатності підтримувати дитину (з 28.5 до 39.2

балів, $p < 0.001$), на відміну від КГ. Порівняння результатів між групами після програми показало статистично значущі відмінності за всіма трьома показниками на користь експериментальної групи ($p < 0.001$).

Аналіз відвідуваності показав високу зацікавленість учасників ЕГ: середня відвідуваність групових занять дітьми становила 85%, батьками – 75%. Активність у Telegram-каналі (перегляди, реакції, коментарі) також була стабільно високою протягом усієї програми.

Зворотний зв'язок від учасників ЕГ, отриманий через анонімну анкету, був переважно позитивним. 90% дітей та 95% батьків оцінили програму як «корисну» або «дуже корисну». Найбільш позитивні відгуки отримали групові заняття з психологом для дітей та вебінари для батьків. Діти відзначали: «Стало легше заспокоюватися, коли страшно» «Знайшов нових друзів онлайн», «Сподобалися ігри та малювання». Батьки писали: «Дізналася, як говорити з дитиною про її переживання», «Зрозуміла, що я не одна з такими проблемами», «Корисні поради щодо онлайн-навчання».

Серед пропозицій щодо покращення найчастіше згадувалася потреба у більшій кількості індивідуальних консультацій (було проведено лише 12 коротких консультацій за запитами) та бажання мати більше інтерактивних завдань для спільної роботи батьків і дітей. Деякі учасники висловили бажання продовжити участь у подібних програмах.

Отримані результати свідчать про позитивний вплив розробленої онлайн-програми «Крила Надії» на психосоціальний стан дітей-ВПО та їхніх батьків. Статистично значуще зниження рівня тривожності та покращення соціальної адаптації у дітей експериментальної групи вказує на досягнення перших двох завдань програми. Підвищення батьківської впевненості свідчить про ефективність роботи з батьками (четверте завдання). Висока активність у Telegram-каналі та позитивні відгуки щодо інформаційного наповнення дозволяють припустити, що п'яте завдання (підвищення поінформованості) також було частково реалізоване. Позитивний вплив на адаптацію до навчання (третє завдання) опосередковано підтверджується зростанням загального

показника соціальної адаптації та відгуками батьків, хоча цей аспект потребує більш глибокого вивчення окремими інструментами.

Ефективність програми можна пояснити комплексним підходом, що поєднував психологічну підтримку, освітні елементи та інформаційний супровід. Онлайн-формат виявився прийнятним та зручним для більшості учасників, дозволивши залучити ВПО незалежно від їхнього місця проживання. Створення безпечного простору для спілкування та обміну досвідом як для дітей, так і для батьків, було важливим фактором успіху.

Водночас, слід зазначити обмеження проведеного експерименту:

1. Малий розмір вибірки ($N=20$ в ЕГ та КГ) обмежує можливість узагальнення результатів на всю популяцію дітей-ВПО.
2. Короткотривалість програми (8 тижнів) не дозволяє оцінити стійкість досягнутих ефектів у довгостроковій перспективі.
3. Використання авторських опитувальників (соціальна адаптація, батьківська впевненість) потребує подальшої валідизації.
4. Онлайн-формат, хоч і має переваги, не може повністю замінити очного спілкування та може бути менш ефективним для дітей з певними психологічними особливостями або тих, хто має обмежений доступ до техніки/інтернету.
5. Ефект новизни та уваги міг вплинути на результати в експериментальній групі.

Незважаючи на ці обмеження, результати експериментальної перевірки програми онлайн-простір підтримки «Крила Надії» є обнадійливими та демонструють потенціал використання комплексних онлайн-програм для надання соціальної підтримки дітям із сімей ВПО в умовах воєнного стану.

Висновки до третього розділу

У третьому розділі було обґрунтовано, розроблено та експериментально перевірено програму соціальної підтримки дітей із сімей ВПО в умовах воєнного стану онлайн-простір підтримки «Крила Надії».

На основі аналізу потреб та викликів, виявлених у попередніх розділах, було обґрунтовано доцільність розробки програми, спрямованої на психосоціальну адаптацію та інтеграцію дітей-ВПО віком 12-14 років. Вибір онлайн-формату був зумовлений необхідністю подолання географічних та безпекових бар'єрів в умовах воєнного стану.

Розроблена програма «Крила Надії» мала на меті сприяння психологічній стійкості, соціальній адаптації, підтримку в навчанні та підвищення поінформованості дітей та їхніх батьків. Програма тривалістю 8 тижнів включала чотири модулі: психологічна стійкість, підтримка в навчанні, розвиток комунікації та інтеграції, інформаційний ресурсний центр, які реалізовувалися через онлайн-заняття, вебінари, воркшопи та ведення закритого Telegram-каналу.

Експериментальна перевірка ефективності програми проводилася за участю експериментальної (20 дітей та 20 батьків) та контрольної (20 дітей та 20 батьків) груп з використанням методів анкетування (до та після програми) та аналізу якісних даних (відвідуваність, зворотний зв'язок).

Аналіз результатів показав статистично значущі позитивні зміни в експериментальній групі порівняно з контрольною: зниження рівня тривожності у дітей, покращення їхньої соціальної адаптації та підвищення впевненості батьків у здатності підтримувати дитину. Якісні дані також підтвердили високу зацікавленість учасників та позитивну оцінку корисності програми.

Було визначено обмеження проведеного експерименту, зокрема малий розмір вибірки та короткотривалість програми, що потребує обережності при узагальненні результатів.

Загалом, експериментальна перевірка засвідчила, що розроблена онлайн-програма «Крила Надії» є потенційно ефективним інструментом надання комплексної соціальної підтримки дітям із сімей ВПО в умовах воєнного стану. Її результати можуть бути використані для подальшого вдосконалення та масштабування подібних інтервенцій, з урахуванням необхідності подолання цифрового розриву та поєднання онлайн та офлайн форматів роботи.

ВИСНОВКИ

У бакалаврській кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне обґрунтування та експериментальну перевірку програми соціальної підтримки дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану. Проведене дослідження дозволило зробити такі висновки:

1. З'ясовано зміст та особливості соціальної підтримки дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану. Проаналізовано специфічні соціальні потреби дітей внутрішньо переміщених осіб. Висвітлено глибокий травматичний вплив війни та вимушеного переміщення, що призводить до втрати стабільності, психологічних розладів (ПТСР, тривога, депресія), горя та проблем з ідентичністю. Наголошено на викликах соціальної адаптації, труднощах інтеграції в освітнє середовище, втраті соціальних зв'язків та перешкодах у доступі до базових послуг, незважаючи на законодавчі гарантії.

2. Досліджено сучасні напрями та технології соціальної підтримки дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб. Аналіз сучасного стану соціальної підтримки дітей в Україні виявив багатокomпонентну систему, до якої залучені державні органи, міжнародні організації та українські громадські організації. Підтримка надається за основними напрямками: фінансова, житлова, освітня, психосоціальна, гуманітарна, медична, правова допомога та сприяння інтеграції. Активно використовуються як традиційні методи соціальної роботи, так і сучасні технології, зокрема онлайн-платформи, гарячі лінії, мобільні додатки. Водночас система стикається з серйозними викликами: недостатньою координацією, проблемами фінансування та сталості програм, регіональною нерівністю в доступі до послуг та цифровим розривом.

3. Діагностовано реальний стан забезпечення соціальною підтримкою та проведено анкетування батьків дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану, підтвердила, що базові види допомоги (фінансова допомога ВПО – 96%, гуманітарна – 85%) є найбільш доступними. Однак існує значний дефіцит у забезпеченні психологічною допомогою (отримували 30%),

допомогою з тимчасовим житлом (25%) та навчальними матеріалами/технікою (20%). Відповідно, рівень задоволеності психологічною та житловою підтримкою є низьким. Найбільш гострими невирішеними потребами визначено: стабільне житло (65%), психологічну підтримку для дітей (55%), покращення умов навчання/освіти (45%) та організацію дозвілля/інтеграції (40%). Основні бар'єри – брак інформації (48%), бюрократія (35%) та відсутність послуг на місцях (30%).

4. На основі виявлених потреб та з урахуванням специфіки умов воєнного стану було розроблено, обґрунтовано та реалізовано в експериментальному режимі онлайн-програму соціальної підтримки. Експериментальна перевірка ефективності програми, проведена шляхом порівняння показників експериментальної (N=20 дітей+батьків) та контрольної (N=20 дітей+батьків) груп до та після інтервенції, засвідчила її позитивний вплив. В експериментальній групі відбулося статистично значуще зниження рівня тривожності у дітей ($p < 0.001$), покращення їхньої соціальної адаптації ($p < 0.001$) та підвищення батьківської впевненості у підтримці дитини ($p < 0.001$), тоді як у контрольній групі значущих змін не зафіксовано. Якісні дані (висока відвідуваність, позитивні відгуки учасників) також підтвердили корисність та затребуваність програми.

Таким чином, мета дослідження була досягнута. Результати експерименту демонструють, що спеціально розроблені онлайн-програми, які поєднують соціальну, освітню та інформаційну підтримку для дітей та батьків, можуть бути ефективним інструментом для покращення соціального стану та сприяння адаптації дітей внутрішньо переміщених сімей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Protsenko O. O. «Внутрішньо переміщені особи» як категорія теоретизування та соціальної практики. *Науково-теоретичний альманах "Грані"*. 2018. Т. 21, № 4. С. 47–55. URL: <https://doi.org/10.15421/171856> (дата звернення: 09.04.2025).
2. Internally displaced persons. URL: <https://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/4444afce0.pdf> (date of access: 07.04.2025).
3. Recent Commentaries about the Nature and Application of the Guiding Principles on Internal Displacement. URL: <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/RecentCommentariesGPs.pdf> (date of access: 07.04.2025).
4. Asylum & the Rights of Refugees. *International Justice Resource Center*. URL: https://ijrcenter.org/refugee-law/#Who_Is_a_Refugee (date of access: 07.04.2025).
5. International standards. URL: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-internally-displaced-persons/international-standards> (date of access: 07.04.2025).
6. Хожило І. І., Ковтун В. В. Внутрішньо переміщені особи у фокусі публічноуправлінської діяльності: аналіз понять та категорій в умовах збройного конфлікту. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2024. № 3. С. 19–25. URL: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.3.3> (дата звернення: 07.04.2025).
7. Старинський М. В. Проблемні питання визначення поняття «внутрішньо переміщена особа» та напрямки його вдосконалення. *Zenodo*. URL: <https://zenodo.org/records/12633156> (дата звернення: 07.04.2025).
8. Handbook for the Protection of Internally Displaced Person. URL: <https://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/47949f342.pdf> (date of access: 07.04.2025).

9. Report of the Representative of the Secretary-General on the human rights of internally displaced persons, Walter Kälin*. URL: <https://docs.un.org/en/A/HRC/13/21> (date of access: 07.04.2025).
10. Yakumtchuk M., Solomko S., Samorokov V. Legal status of Ukrainian refugees in European countries. *Analytical and Comparative Jurisprudence*. 2023. No. 1. P. 619–625. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.108> (date of access: 07.04.2025).
11. Свящук А. Л. Проблеми прав біженців та виклики сучасності. *Домашня сторінка - Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/phd_2_copy.pdf (дата звернення: 07.04.2025).
12. Крахмальова К. О. Адміністративно-правове забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні. *DSpace Repository :: Electronic Kyiv-Mohyla Academy Institutional Repository*. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f553ab04-b393-41a2-ac90-cdfa83822eac/content> (дата звернення: 07.04.2025).
13. Selikhov D. The mechanism for ensuring rights and freedoms of internally displaced persons by local self-government bodies. *Analytical and Comparative Jurisprudence*. 2024. No. 4. P. 34–39. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.4> (date of access: 07.04.2025).
14. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII : станом на 4 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 07.04.2025).
15. Mikheieva O., Sereda V. Сучасні українські внутрішньо переміщені особи: основні причини, стратегії переселення та проблеми адаптації. URL: https://www.researchgate.net/publication/357689390_Sucasni_ukrainski_vnutrisno_peremiseni_osobi_osnovni_pricini_strategii_pereselelna_ta_problemi_adaptacii (дата звернення: 07.04.2025).

16. Наливайко Л. Р., Орешкова А. Внутрішньо-переміщені особи: визначення поняття. *DSpace Repository* :: Home. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3d911f20-9ab5-4375-82f7-70cb0314cbe3/content> (дата звернення: 07.04.2025).
17. Tsymbalistyi T., Blashchak A. Legal status of internally displaced persons in Ukraine. *Aktual'ni problemi pravoznavstva*. 2019. Vol. 1, no. 4. P. 126–130. URL: <https://doi.org/10.35774/app2019.04.126> (date of access: 07.04.2025).
18. Pyholenko I. V., Pyholenko Y. A., Kuksa K. M. The influence of the military conflict on the mental health of ukrainians. *Habitus*. 2023. No. 45. P. 243–248. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.45.40> (date of access: 08.04.2025).
19. Яцина О. Вплив війни на психічне здоров'я: ознаки травматизації психіки дітей та підлітків. *Наукові перспективи (Naukovì perspektivi)*. 2022. № 7(25). URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-7\(25\)-554-567](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-7(25)-554-567) (дата звернення: 08.04.2025).
20. Становище внутрішньо переміщених сімей із дітьми, прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу в умовах війни р. URL: <https://sos-ukraine.org/wp-content/uploads/2023/02/rezultaty-doslidzhennya-dity-i-vijnaveresen-lystopad-2022r.pdf> (дата звернення: 08.04.2025).
21. Вплив війни та вимушеного переселення на психічне здоров'я дітей і підлітків (огляд літератури) | Психосоматична медицина та загальна практика. *Психосоматична медицина та загальна практика*. URL: <https://uk.e-medjournal.com/index.php/psp/article/view/471> (дата звернення: 08.04.2025).
22. Приховані наслідки конфлікту. Проблеми психічного здоров'я та доступ до послуг серед внутрішньо переміщених осіб в Україні. *International Alert - Peace is within our power*. URL: <https://www.international-alert.org/app/uploads/2021/08/Ukraine-Hidden-Burdens-Conflict-IDPs-UK-2017.pdf> (дата звернення: 08.04.2025)
23. Вплив війни на людину. Зміни психіки та характеру в умовах воєнного стану. *Ukrainian Medical Journal*. 2023. Т. 154, № 2.

URL: <https://doi.org/10.32471/umj.1680-3051.154.241952> (дата звернення: 08.04.2025).

24. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту : навчально-методичний посібник. Київ : Агентство «Україна». 2015. 68 с.

25. Бабачанак С. М. Проблеми інтеграції дітей внутрішньо переміщених осіб до приймаючої громади. *Наукова періодика України*. URL: https://journals.uran.ua/vsgf_pstu/article/download/320597/311202/743149 (дата звернення: 08.04.2025).

26. Проблеми сімей внутрішньо переміщених осіб із дітьми. *Active Group | Маркетингові та соціологічні дослідження*. URL: <https://activegroup.com.ua/2022/08/20/problemi-simej-vnutrishno-peremishhenix-osib-iz-ditmi-rezultati-yakisnogo-doslidzhennya/> (дата звернення: 08.04.2025).

27. Hrekul-Kovalyk T. Right to education: challenges for internally displaced persons. *Ehrlich's journal*. 2024. No. 8. P. 38–44. URL: <https://doi.org/10.32782/ehrlachsjournal-2024-8.05> (date of access: 08.04.2025).

28. Первинна медична допомога для внутрішньо переміщених осіб надається в повному обсязі – Віктор Ляшко. URL: <https://moz.gov.ua/uk/pervinna-medichna-dopomoga-dlja-vnutrishno-peremishchenih-osib-nadaetsja-v-povnomu-obsjazi---victor-ljashko> (дата звернення: 08.04.2025).

29. Міністерство соціальної політики України. Внутрішньо переміщені особи - Міністерство соціальної політики України. *Міністерство соціальної політики України*. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html> (дата звернення: 09.04.2025).

30. Законодавство – Міністерство національної єдності України. *Just a moment...* URL: <https://unity.gov.ua/pro-ministerstvo/zakonodavstvo/> (дата звернення: 09.04.2025).

31. Державна служба зайнятості. URL: <https://dcz.gov.ua/other> (дата звернення: 09.04.2025).

32. Законодавча ініціатива № 12213 щодо заборони примусового виселення внутрішньо переміщених осіб (ВПО) з житла, яке було надано у користування житлом у випадках тимчасового проживання. URL: <https://www.vplyv.org.ua/archives/9551> (дата звернення: 09.04.2025).

33. КРЕДИТ ДЛЯ ВПО (KFW). Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву. URL: <https://www.molod-kredit.gov.ua/zhytlovi-prohramy/kredyt-dlia-vpo-kfw> (дата звернення: 09.04.2025).

34. Міністерство соціальної політики України. Обговорення проектів нормативно-правових актів - Міністерство соціальної політики України. *Міністерство соціальної політики України*. URL: <https://www.msp.gov.ua/projects/940/> (дата звернення: 09.04.2025).

35. Україна: від війни до миру та відновлення. *Центр Разумкова*. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2025/04/08/2025-monthly-March-RC.pdf> (дата звернення: 09.04.2025).

36. Послуги від неурядових організацій. URL: <https://www.dcz.gov.ua/onewindow> (дата звернення: 09.04.2025).

37. Соціальні виплати внутрішньо переміщеним особам |. |. URL: <http://www.dniproradakherson.gov.ua/node/1651> (дата звернення: 09.04.2025).

38. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення : Закон України від 19.10.2017 № 2168-VIII : станом на 27 берез. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text> (дата звернення: 09.04.2025).

39. Шапошникова І. В., Пристай І. Р. Стратегії та виклики інтеграції внутрішньо переміщених осіб у територіальних громадах в умовах воєнного стану. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2024. № 11. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-11-02-04> (дата звернення: 09.04.2025).

40. Pyholenko I. V., Pyholenko Y. A. The role of starostyn districts in the adaptation of internally displaced persons in the territorial communities. *Habitus*. 2023. No. 46. P. 36–41. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.46.4> (date of access: 09.04.2025).

41. Ukraine and Refugee Response. URL: <https://www.unicef.org/media/166046/file/2025-HAC-Ukraine.pdf> (date of access: 12.04.2025).

42. Ukraine internal displacement report. URL: https://crisisresponse.iom.int/sites/g/files/tmzbd11481/files/appeal/documents/IOM_UKR_Internal%20Displacement%20Report_GPS%20R19_January%202025.pdf (date of access: 12.04.2025).

43. Ukraine: Summary of the Humanitarian Needs and Response Plan and the Regional Refugee Response Plan (January 2025) [EN/UK]. *OCHA*. URL: <https://www.unocha.org/publications/report/ukraine/ukraine-summary-humanitarian-needs-and-response-plan-and-regional-refugee-response-plan-january-2025-enuk> (date of access: 12.04.2025).

44. Допомога внутрішньо переміщеним особам у м.Києві. URL: https://media-stg.kyivcity.gov.ua/kyivcity/sites/26/2024/11/28/Prezentaciia_VPO.pdf (дата звернення: 13.04.2025).

45. Операційний план заходів з реалізації у 2023-2025 роках Стратегії державної політики щодо внутрішньо переміщення на період до 2025 року (за 2 квартал 2024). *Офіційний вебсайт – Вінницька обласна військова адміністрація*. URL: <https://vin.gov.ua/images/doc/vpo/2024/Plan-VPO.pdf> (дата звернення: 13.04.2025).

46. Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю - Загальна інформація. *Головна | Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю*. URL: <https://www.ispf.gov.ua/diyalnist/reabilitaciya-ditej/zagalna-informaciya> (дата звернення: 13.04.2025).

47. ЮНІСЕФ в Україні. *UNICEF, for every child.*
URL: <https://www.unicef.org/ukraine/> (дата звернення: 13.04.2025).

48. Багатоцільова грошова допомога для населення, яке постраждало від воєнних дій - UNHCR Україна. *UNHCR Україна.*
URL: <https://help.unhcr.org/ukraine/uk/multi-purpose-cash-assistance-programme-for-idps/> (дата звернення: 13.04.2025).

49. Допомога для ВПО: суми та процедура отримання. *finance.ua.*
URL: <https://finance.ua/ua/saving/dopomoga-dlia-vpo> (дата звернення: 13.04.2025).

50. Як отримати допомогу від Червоного Хреста, ООН і ЮНІСЕФ - покрокова інструкція. *TCH.ua.* URL: <https://tsn.ua/ukrayina/yak-otrimati-dopomogu-vid-mizhnarodnih-fondiv-oon-chervoniy-hrest-ta-inshi-2410405.html> (дата звернення: 13.04.2025).

51. Вступникам ВПО. URL: <https://mon.gov.ua/informatsiia-dlia-osib-z-tot-ta-vpo-2-0-2-4/vstupnykam-vstup-v-zaklady-vyshchoi-fakhovoi-peredvyshchoi-ta-profesiinoi-osvity-ukrainy/vstupnykam-vpo> (дата звернення: 14.04.2025).

52. Навчання під час війни | Освіторія & ЮНІСЕФ – Платформа для батьків та вчителів на якій ви знайдете відповіді на питання стосовно навчання під час воєнного стану, інформацію про можливості та допомогу, а також експертні матеріали від О.медіа. *OsvitaNow | Освіторія & ЮНІСЕФ - Платформа для батьків та вчителів на якій ви знайдете відповіді на питання стосовно навчання під час воєнного стану, інформацію про можливості та допомогу, а також експертні матеріали від О.медіа.*
URL: <https://osvitanow.org/> (дата звернення: 14.04.2025).

53. ВПО: хто може отримати цей статус та яких змін щодо виплат очікувати. *espreso.tv.* URL: <https://espreso.tv/vpo-khto-otrimue-tsey-status-ta-na-yaku-groshovu-dopomogu-mozhna-rozrakhovuvati> (дата звернення: 14.04.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА для батьків/опікунів дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб

Шановні батьки/опікуни!

Просимо Вас взяти участь в опитуванні, яке проводиться в рамках підготовки бакалаврської кваліфікаційної роботи на тему «Соціальна підтримка дітей із сімей внутрішньо-переміщених осіб в умовах воєнного стану». Метою дослідження є вивчення поточного стану соціальної підтримки дітей-ВПО, їхніх потреб та труднощів, з якими стикаються родини.

Ваша участь є добровільною. Анкета є повністю анонімною. Отримані дані будуть використані виключно в узагальненому вигляді для наукових цілей. Заповнення анкети займе близько 10-15 хвилин.

Будь ласка, дайте відповіді на запитання, обравши один або декілька варіантів відповіді, або написавши свою відповідь у відведеному місці.

I. Загальна інформація (Ваша родина)

1. З якого регіону України Ви перемістилися (область до 24.02.2022)?

2. В якому регіоні України Ви проживаєте зараз? _____

3. Як довго Ви маєте статус ВПО?

- Менше 6 місяців
- Від 6 місяців до 1 року
- Більше 1 року

4. Скільки у Вас дітей віком до 18 років? _____

5. Будь ласка, вкажіть вік кожної Вашої дитини (до 18 років):

6. Ваш вік: _____ років

7. Ваша освіта:

- Середня / Середня спеціальна
- Незакінчена вища
- Вища

8. Ваш поточний статус зайнятості:

- Працюю повний робочий день
- Працюю неповний робочий день / маю тимчасову роботу
- Безробітний(а), шукаю роботу
- Перебуваю у відпустці по догляду за дитиною
- Пенсіонер(ка)
- Інше _____

II. Отримана соціальна підтримка для Ваших дітей

9. Чи отримували Ви фінансову допомогу на проживання ВПО від держави?

- Так
- Ні

10. Чи отримували Ви або Ваша дитина гуманітарну допомогу (продукти, одяг, засоби гігієни тощо) після переміщення?

- Так, регулярно
- Так, декілька разів
- Ні

11. Чи отримували Ви допомогу з тимчасовим житлом (місце в гуртожитку, шелтері, компенсація за оренду тощо)?

- Так
- Ні

12. Чи відвідують Ваші діти шкільного/дошкільного віку навчальний заклад за новим місцем проживання?

- Так, відвідують очно
- Так, навчаються дистанційно/змішано в новій школі/садку
- Навчаються дистанційно в школі за попереднім місцем проживання
- Тимчасово не навчаються
- Інше _____

13. Чи отримували Ваші діти допомогу з навчальними матеріалами (підручники, канцелярія) або технікою для дистанційного навчання (планшет, ноутбук)?

- Так
- Ні

14. Чи отримувала Ваша дитина (діти) психологічну допомогу (консультації психолога, групи підтримки тощо) після переміщення?

- Так
- Ні
- Потребує, але не отримувала

15. Якщо так, то від кого переважно? (можна обрати кілька варіантів)

- Шкільний психолог
- Психолог із соціальної служби
- Психолог від ГО / міжнародної організації
- Приватний психолог
- Інше _____

16. Чи маєте Ви доступ до необхідних медичних послуг для Ваших дітей за новим місцем проживання?

- Так, маємо повний доступ
- Доступ є, але з труднощами (черги, відсутність спеціалістів)
- Маємо доступ лише до базової допомоги (сімейний лікар)
- Ні, доступ суттєво ускладнений

17. Від кого переважно Ви отримували різні види допомоги для Вашої родини/дітей? (можна обрати кілька варіантів)

- Державні органи (УПСЗН, ЦНАП, служба у справах дітей тощо)
- Міжнародні організації (Червоний Хрест, ЮНІСЕФ, УВКБ ООН тощо)
- Українські громадські організації (фонди, благодійні організації)
- Волонтери
- Родичі / друзі / знайомі
- Переважно справлялися самостійно

III. Оцінка та потреби у підтримці

18. Оцініть, будь ласка, рівень Вашої поінформованості про доступні види соціальної допомоги та послуг для дітей-ВПО за 5-бальною шкалою (де 1 - зовсім не поінформований, 5 – повністю поінформований).
19. Оцініть, будь ласка, рівень Вашої загальної задоволеності отриманою соціальною підтримкою для Ваших дітей за 5-бальною шкалою (де 1 - зовсім не задоволений, 5 – повністю задоволений).
20. Оцініть рівень Вашої задоволеності окремими видами отриманої підтримки (якщо Ви її отримували) за 5-бальною шкалою (де 1 – зовсім не задоволений(а), 5 – повністю задоволений(а); якщо не отримували, залиште поле порожнім):
- Фінансова допомога ВПО: 1 2 3 4 5
 - Гуманітарна допомога: 1 2 3 4 5
 - Допомога з житлом: 1 2 3 4 5
 - Допомога з освітою: 1 2 3 4 5
 - Психологічна допомога дитині: 1 2 3 4 5
 - Медична допомога дитині: 1 2 3 4 5
21. Яких видів допомоги, послуг або заходів найбільше не вистачає Вашим дітям зараз? (можна обрати до 3-х варіантів)
- Стабільне довгострокове житло
 - Додаткова фінансова допомога
 - Якісна психологічна допомога (індивідуальна, групова)
 - Допомога у подоланні освітніх втрат (репетиторство, додаткові заняття)
 - Кращі умови для дистанційного навчання (техніка, інтернет)
 - Доступ до спеціалізованої медичної допомоги / реабілітації
 - Організація дозвілля (гуртки, секції, табори)
 - Заходи для інтеграції в місцеву громаду, спілкування з однолітками
 - Інше _____
- 22.3 якими основними труднощами Ви стикаєтесь при спробі отримати необхідну допомогу для Ваших дітей? (можна обрати кілька варіантів)

- Брак інформації про те, куди звертатися та які послуги доступні
- Складні та тривалі бюрократичні процедури, необхідність збирати багато довідок
- Відсутність потрібних послуг чи фахівців у нашій громаді/районі
- Великі черги, тривале очікування допомоги
- Транспортні проблеми (важко дістатися до центрів надання допомоги)
- Негативне або байдуже ставлення з боку фахівців
- Власний психологічний стан (втома, стрес, немає сил шукати допомогу)
- Інше _____

23.Що, на Вашу думку, в першу чергу могло б покращити систему соціальної підтримки дітей із сімей ВПО в Україні? (Ваша відповідь)

Дякуємо за участь в опитуванні та приділений час! Ваша думка дуже важлива!

Додаток Б

Шкала самооцінки ситуативної тривожності (скорочена адаптована версія Шкали Спілбергера-Ханіна)

Інструкція: Прочитайте уважно кожне з наведених нижче речень і позначте той варіант відповіді, який найкраще описує Ваш стан саме зараз, у даний момент. Немає правильних чи неправильних відповідей. Не витрачайте надто багато часу на одне речення, відповідайте так, як Ви почуваетесь зараз.

Твердження	Зовсім ні (1)	Мабуть, ні (2)	Мабуть, так (3)	Цілком вірно (4)
------------	------------------	-------------------	--------------------	---------------------

1. Я почуваюся спокійно				
2. Я відчуваю напруження				
3. Я стурбований(а)				
4. Я задоволений(а)				
5. Я відчуваю внутрішній дискомфорт				
6. Я впевнений(а) у собі				
7. Я роздратований(а)				
8. Я відчуваю тривогу				
9. Я відчуваю себе добре				
10. Я надмірно схвильований(а)				

Пункти 1, 4, 6, 9 є оберненими. При підрахунку загального балу відповіді на ці пункти оцінюються навпаки (1=4, 2=3, 3=2, 4=1). Загальний бал (від 10 до 40) відображає рівень ситуативної тривожності: чим вищий бал, тим вищий рівень тривожності.

Додаток В

Опитувальник соціальної адаптації (авторська розробка)

Інструкція: Будь ласка, оцініть, наскільки Ви згодні з кожним твердженням, що стосується Вашого життя в школі та спілкування з однолітками за останній місяць. Оберіть один варіант відповіді для кожного твердження.

Твердження	Зовсім не згоден(а) (1)	Скоріше не згоден(а) (2)	Важко сказати (3)	Скоріше згоден(а) (4)	Повністю згоден(а) (5)
1. Мені легко знайомитися з новими дітьми у школі чи гуртках.					
2. Я відчуваю себе частиною класного колективу.					

3. Мені важко знайти спільну мову з однокласниками.					
4. У мене є друзі в новому місці проживання, з якими я проводжу час.					
5. Я часто почуваюся самотньо серед інших дітей.					
6. Вчителі ставляться до мене доброзичливо.					
7. Я беру участь у позакласних заходах (свята, змагання, екскурсії).					
8. Мені здається, що інші діти мене не розуміють.					
9. Я можу звернутися по допомогу до однокласників, якщо потрібно.					
10. Мені подобається ходити до школи (навіть якщо це онлайн).					
11. Іноді я боюся висловлювати свою думку в класі.					
12. Я відчуваю підтримку з боку однолітків.					
13. Мені важко звикнути до правил та вимог у новій школі.					
14. Я вважаю, що діти з місцевих ставляться до мене так само, як до інших.					
15. Загалом, я почуваюся комфортно у своєму новому					

оточенні.					
-----------	--	--	--	--	--

Пункти 3, 5, 8, 11, 13 є оберненими. При підрахунку загального балу відповіді на ці пункти оцінюються навпаки (1=5, 2=4, 3=3, 4=2, 5=1). Загальний бал (від 15 до 75) відображає рівень соціальної адаптації: чим вищий бал, тим краща адаптація.

Додаток Г

Опитувальник батьківської впевненості у підтримці дитини (авторська розробка)

Інструкція: Шановні батьки/опікуни! Будь ласка, оцініть, наскільки Ви згодні з кожним твердженням щодо Вашої взаємодії з дитиною та її підтримки протягом останнього місяця. Оберіть один варіант відповіді для кожного твердження.

Твердження	Зовсім не згоден(а) (1)	Скоріше не згоден(а) (2)	Важко сказати (3)	Скоріше згоден(а) (4)	Повністю згоден(а) (5)
1. Я знаю, як заспокоїти та підтримати мою дитину, коли вона засмучена або тривожиться.					
2. Я розумію причини можливих труднощів у поведінці моєї дитини після переїзду.					
3. Мені важко говорити з дитиною про її переживання, пов'язані з війною.					
4. Я знаю, як створити вдома сприятливі умови для онлайн-навчання дитини.					
5. Я впевнений(а), що					

можу допомогти дитині впоратися з труднощами в навчанні.					
6. Мені складно контролювати та мотивувати дитину під час дистанційного навчання.					
7. Я знаю, куди можна звернутися по психологічну допомогу для дитини, якщо буде потреба.					
8. Я вмю дбати про власний емоційний стан, щоб краще підтримувати дитину.					
9. Мені бракує знань про те, як допомогти дитині налагодити спілкування з новими однолітками.					
10. Загалом, я почуваюся впевнено у своїй здатності підтримати дитину в цей складний період.					

Пункти 3, 6, 9 є оберненими. При підрахунку загального балу відповіді на ці пункти оцінюються навпаки (1=5, 2=4, 3=3, 4=2, 5=1). Загальний бал (від 10 до 50) відображає рівень батьківської впевненості: чим вищий бал, тим вища впевненість.

Додаток Д

Анкета зворотного зв'язку щодо участі у програмі онлайн-простір підтримки «Крила Надії» (для батьків/опікунів)

Шановні учасники програми!

Дякуємо Вам за участь у програмі онлайн-простір підтримки «Крила Надії». Ваші відгуки є дуже важливими для нас, адже вони допоможуть зрозуміти, що було корисним, а що можна покращити в майбутньому.

Будь ласка, дайте відповіді на запитання нижче. Анкета є повністю анонімною, Вам не потрібно вказувати своє ім'я чи будь-які інші особисті дані. Ваша щирість допоможе зробити програму кращою для інших родин.

1. Наскільки Ви загалом задоволені участю Вашої родини (Ви та Ваша дитина) у програмі «Крила Надії»? (Оберіть один варіант)

- Зовсім не задоволений(а)
- Скоріше не задоволений(а)
- Важко сказати / Нейтрально
- Скоріше задоволений(а)
- Повністю задоволений(а)

2. Оцініть, будь ласка, корисність для Вас та Вашої дитини окремих компонентів програми: (Оцініть за шкалою від 1 до 5, де 1 - зовсім не корисно, 5 - дуже корисно; якщо Ви або дитина не брали участі в якомусь компоненті, залиште поле порожнім):

Групові онлайн-заняття з психологом для дітей: 1 2 3 4 5

Вебінари/групові сесії для батьків: 1 2 3 4 5

Онлайн-воркшопи для дітей («Навігатор у навчанні»): 1 2 3 4 5

Інтерактивні онлайн-зустрічі для дітей («Коло спілкування»): 1 2 3 4 5

Інформація та матеріали в Telegram-каналі програми: 1 2 3 4 5

Можливість коротких індивідуальних консультацій: 1 2 3 4 5 (якщо користувалися)

3. Що було найбільш корисним або цінним для Вас особисто в цій програмі?

4. Що було найбільш корисним або цінним для Вашої дитини, на Вашу думку?

5. Що, на Вашу думку, було найменш корисним або що варто було б змінити/покращити в програмі?

6. Наскільки зручним для Вас був онлайн-формат програми? Які були переваги та недоліки цього формату?

7. Чи помітили Ви якісь позитивні зміни у стані, настрої чи поведінці Вашої дитини після участі в програмі? Якщо так, то які саме?
8. Чи відчули Ви особисто якусь користь від участі в батьківських компонентах програми (вебінари, консультації, інформація)? Якщо так, то яку саме?
9. Чи виникали у Вас або Вашої дитини технічні труднощі під час участі в онлайн-заходах? Якщо так, то які?

10. Чи порадили б Ви цю програму іншим батькам дітей-ВПО?

Так

Можливо

Ні

11. Будь ласка, залиште будь-які інші коментарі, побажання чи пропозиції щодо програми:

Щиро дякуємо за Ваші відповіді та за участь у програмі!